PG
5008
V56

PRVNÍ

NOVOČESKÁ ŠKOLA BÁSNICKÁ.

NAPSAL

JAROSLAV VLČEK.

V PRAZE 1896.

BURSÍK & KOHOUT,

knihkupci c. k. české university a České Akademie pro vědy, slovesnost a umění.

PG
5008
V56

Tisk a papír Aloisa Wiesnera v Praze.

Účelem těchto stránek je upozorniti na stoletou památku staré družiny ‚Puchmírovské', zároveň pak ukázati pravou literární podstatu mužů, kteří po dlouhé němotě první křísili poesii naši k novému životu, a pod jejichž módní maskou rokokovou svítí a hřeje jasný a teplý žár buditelského slova národního.

Studie ty, v podstatě hotové už před dvěma lety, od 15. listopadu a 14. prosince 1895 vycházely v ‚Světozoru' XXX, č. 1 sl. a v ‚Čase' IX, č. 50 sl. Zde na vyzvání pracovníků, kteří písemnictví našemu věnovali nejlepší své síly, podávám je v úpravě nové, konečné.

V Praze dne 20. února 1896.

J. V.

OBSAH.

Oprava.

Na str. 4. řádek 8. místo 1789 čti 1798.

I

Na rok 1895 připadá stoleté jubileum obnoveného českého verše. R. 1795 v Praze u Jana Josefa Diesbacha vyšlo totiž pověstné ‚Sebránj Báſnj a Zpěwů wydané od Antonjna Puchmayera. S wyobrazenjm P. Jozeffa Dobrowſkého. Swazek prwnj. Nákladem wydawatelowým', stopadesát stran osmerkových s čtyřstránkovou předmluvou, datovanou dnem 10 dubna 1795.

Knížka tato poesii naší přinesla jaro. Vydavatel její, bohoslovec pražského semináře v posledním semestru, byl si toho vědom ještě v pozdních letech života. V úmrtním roce svém, v první jarní den 1820, dopisuje předmluvu k vlastním sebraným básním, ‚Fialkám', prohlásil nechlubně, ale určitě: ‚Fialky naše jsou skrovné květinky; ale fialky, podlešťky, chudobky a těm podobné drobné Flořiny dcery jsou přece zvěstovatelkyně jara'.

Než jaro nepřichází rázem ani v přírodě, ani v poesii. Hlasatelů jeho vystřídá se několik. A tak i družinu Puchmajerovu již deset let před tím ohlašovala družina jiná. Už r. 1785 vyšly v Praze, u Rosenmüllerských dědiců, za Jana Beránka faktora, dvě tenké knížečky: ‚Báſně w řeči wázané. Wydané od Wáclawa Tháma,' a to ‚Prwnj ſebránj' a hned potom ‚Prwnjho ſwazku ſebránj druhé'.

Byly to počátky českých almanachův: malá osmerka, ozdobnou rytinkou krášlený titulní list (na prvním svazečku Thámově na př. dva milenci za východu slunce sedí pod košatým stromem, on píská na flétnu, ona důvěrně se k němu tulí, u jich nohou odpočívá věrný psík, za nimi v lese pasoucí se ovečky, stranou umělá kašna chrlí vodu), pěkný, tuhý, bílý papír, velký čistý tisk; verše žijících i zemřelých, otištěné již i neotištěné, ukázka jaksi, co rok skýtal nejpěknějšího.

Móda vnikla k nám z Francie přes Německo a Vídeň. V Paříži ji roku 1701 formálně zahajuje ‚Almanac royal', ač v život uvádí vlastně až v roku 1765 vydaný ‚Almanach des Muses', věnovaný výlučně poesii. A oblíbené ozdobné roční knížečky záhy napodobují se i v Němcích, v čele jich pověstný ‚Musen-Almanach für das Jahr 1770' v Gotinkách a zároveň ‚Almanach der deutschen Musen auf das Jahr 1770' v Lipsku, a po nich co rok spousta jiných. Nové duševní proudění doby josefinské v Rakousku uvedlo i do Vídně tuto representační novinku literární, a rokem 1777 počíná se i tam dvacetiletá řada sličných knížek s nadpisem ‚Wienerischer (od r. 1786 ‚Wiener') Musenalmanach' Po Vídni za čtyři léta následovala němčící Lublaň, za osm let Prešpurk, a s ním zároveň přišel náš Thám se svým českým almanachem. Salcburk, němčící Lvov, a což zajímavé: němčící Praha následovaly až v letech 1787 a 1788.

Veršem fil. dr. Václav Thám zabýval se toliko mimochodem: veškerý život jeho svědčí, že náruživostí mu bylo divadlo. Narodil se 26 října 1765 v starobylém domě u Valdštejnů proti Klementinu v Praze, zde se starším bratrem vystudoval a dosáhl filosofického doktorátu: ale potom už jen ‚Bouda' čili ‚Cís. král. vlastenské české divadlo' na bývalém

Koňském trhu, a překlady i zpracování divadelních her a libret do češtiny, jichž vyhotovil přes půl sta, tiskem však vydal jen čtvero, zabírají Thámovu činnost. Divadlo to bylo, jež ho počátkem našeho století vylákalo na potulnou pouť po Rakousích, Moravě, Uhrách a opět Čechách, a zase divadlo, jež ho připoutalo k herečce, která nevěrně jej opustivši, zničila jeho život: někdy r. 1816, zanechav divadelní společnosti, u níž právě dlel, sešlý alkoholik pěšky putoval za hrobem své ženy v Haliči, a na něm bídně zahynul. Jeho staršímu bratrovi Karlu Ignáci, jak známo, Dobrovský vystrojil pohřeb ze zdejší nemocnice Milosrdných bratří.

Účel, za nímž vydal sbírku českých veršů, Václav Thám v zevrubné předmluvě vyložil jasně. ‚Předně, abych pozůstalé ještě zlomky našich českých zpěvořečníků v známost uvedl; pak abych ukázal, že se v naší mateřské řeči, na způsob jiných jazyků, všecko básniti i zpívati může; posléz abych čtenáře své s mnohými, jenž všelikou snažností jak o rozšíření jazyka českého, tak i o vzdělání v něm ozdobnější české zpěvořečnosti se přičínějí, seznámil‘. Proto do první části knížky vybral starší české verše ze století patnáctého, šestnáctého a sedmnáctého; druhou část naplnil ‚zpěvomluvy‘, jež dílem sám přeložil, dílem složil; do třetí pak uložil propůjčená mu ‚vypracování od milovníků též české zpěvořečnosti‘. Tím básnící minulost i přítomnost česká podaly si ruce.

Původní nové verše do sbírky podalo jen pět přispěvatelův: redaktor báseň ‚Na smrt‘, Václav Stach ‚Na smrt Marie Terezie‘, František Knobloch, Tomáš Pavelka a Václav Matěj Kramerius po jednom nebo dvou kusech; ostatní jsou buď věci staré, nebo přeložené od Maxmiliána Štvána a Hynka Kavky. Z těch všech, vedle vydavatelova, literatura zná už jen jméno

Stachovo, leda že z druhého svazečku připojuje se k němu ještě jméno Jana Bohumíra Dlabače. —

Byl-li účel Thámových sbírek hlavně representační, Puchmajer se svými almanachy měl už zároveň cíle reformní. Je to patrno ze všech těch pěti knížek, z nichž druhá se starým názvem ‚Sebrání Básní a Zpěvů' nákladem vydavatelovým vyšla v Praze 1797, třetí s titulem ‚Nové Básně' roku 1789, čtvrtá 1802, pátá a poslední 1814.

Předně v almanaších Puchmajerových nevrací se již družina Thámova. Účastníků ‚Sebrání', zastoupených hned ve svazku prvním, je třináct jmen zcela nových: vydavatel Puchmajer, Vojtěch a Jan Nejedlý, Šebestyán Hněvkovský, Prokop Šedivý, Josef Jungmann, František Hek; vedle nich Václav Bělovský, Jaroslav Metlovic, Martin Chodounský, M. Veselý, F. Všejanský a B. Z—ý. Jména prvních sedmi literatuře zůstala, ač ve významu nestejném; ostatní zapadla.

Za druhé Puchmajerův kruh není už nahodilé sdružení veršovců starších-mladších, nýbrž uvědomělý básnický *spolek* vrstevníkův, k jehož organisaci vnější vzorem byla cizina. Je známo, kterak výmluvný, vtipný a belletristicky veleplodný josefinista, professor aesthetiky a klassické literatury na universitě pražské August Gottlieb Meissner, od r. 1785 plných dvacet let vedle čtení krasovědných pravidelně vykládal též o literatuře německé v století osmnáctém a o nových jejích sdruženích, vzniklých na povznesení nové německé poesie, z nichž pověstný gotinský ‚Hain' (chybně též Hainbund zvaný) na venek zvučně se hlásil uvedeným už almanachem, a s jehož hlavou, Heinrichem Christianem Boiem, Meissner trval v důvěrném přátelství. Výmluvná líčení německého professora, neobyčejně oblíbeného také u posluchačů českých, i v nich vzbudila touhu po společnosti po-

dobné, a nejučelivější z nich, Puchmajer, stal se její duší.

Za třetí reformní je v almanaších Puchmajerových prosodická stránka veršové metriky. Až do Puchmajera prosodie česká kulhala. Kdo chtěli veršovat lidově, skládali slabiky hlavně jen do počtu, jako písničkáři jarmareční; kdo básnili učeně, trápili se časoměrou po způsobu staroklassickém. Známa jsou slova Hněvkovského, která ve svých komických nesnázích veršovacích r. 1791 pronesl k Vojtěchu Nejedlému, a která potom po mnohých letech, r. 1847, novellistickým způsobem zaznamenal Josef Kajetan Tyl. ‚Mučím se tu něčím (praví Hněvkovský), co by jako české verše vypadalo; natahuju to co nejsvědomitěji dle pravidel Rosových, ale skáče mi to neustále jako po chůdách: já chci, aby to lehounce tancovalo, a hle, rozkračuje se to jako čáp ... Tomu něco schází, ačkoli nevím co. Mají tu býti jamby, není-li pravda? Když je hodně skanduji, tedy nějak vypadají; ale když je čtu hodně po česku, jak jsem zvyklý mluvit, tedy v nich není chodu jambického, vše skáče přes ploty a strouhy, že nemohu (v těch) verších žádné lahody nalézti; a přece si myslím, že musí být slyšno při verších, že jsou verše, kdykoli je čtu, jak se přirozeně čísti mají, ale ne když je zpívám, krčím a natahuju, že na nich ani památky českého zvuku nezbude.‘

Do těchto nesnází Josef Dobrovský promluvil spasné slovo. Vyložil mladým básníkům našim, co je přirozený český p ř í z v u k a jaký je jeho význam ve verši. Mladí záhy pochopili, a šmahem své plody předělávali dle nové nauky, jež potom 1795 vyšla jako úvod k Pelclově mluvnici českého jazyka. Puchmajer nauku mistrovu pochopil nejlépe: poznal, že jí verš český postaven na pevný základ umělecký, a položil ji za první podmínku prací, jež přijímal do

‚Sebrání'; jen při několika příspěvcích starších dopustil výjimku. V Předmluvě pak k prvnímu svazku ‚Sebrání', jejž věnoval Dobrovskému a ozdobil jeho podobiznou, vyslovuje přímo, že ‚básně starých našich básnířův . . málo lahody a líbeznosti do sebe mají', ač zajisté ne ‚toliko halabala a neb ledabylo dělali verše své', a to proto, že měli nepravou nauku o rytmu: nyní však Dobrovský ‚svou ostrou smyslností' objevil a určil ‚převýborná a jedině opravdová pravidla svá', která ‚z přirození jazyka našeho mateřského plynou', a tím cestu ukázal k pravému českému verši. Ještě na sklonku života, v předmluvě k ‚Fialkám', Puchmajer vděčně vzpomíná ‚nesmrtelného vypatratele přízvuku, jemuž řeč naše své vzkříšení, a tím samým základ svého nynějšího prokvítání a naději budoucí záře povinna jest'.

Je dostatečně známo, že Puchmajer, jenž nebyl ani nejpůvodnější, ani nejplodnější z celé družiny, dlouho i s V. Nejedlým tápal v odrodilství; a že to byl Šebestyán Hněvkovský, jenž oba kollegy, Vojtěcha Nejedlého i Puchmajera, vrátil české národnosti: první z nich už po německu skládal hrdinské epos o Hermannovi a Thusneldě, druhý do němčiny překládal veliký španělský román, ještě r. 1791 posmívaje se Hněvkovskému, když jej v universitní knihovně zastihl nad starou českou knihou Konáčovou, že chce býti *českým* spisovatelem!

A je posléze rovněž známo, kterak mladá trojice básnická marně pachtila se i po správnosti jazykové, pokud jim k ní cestu neukázal vlastenecký censor knih a správce bibliotéky klementinské F. F. Procházka, jemuž z vděčnosti připsali pak druhý svazek ‚Sebrání'.

Nuže ve všech sbírkách Thámových i Puchmajerových až na hranici nového století celkem vládne

duch týž; účastníky jejich spíná společný názor na život i na poesii. Pějí milostné písničky v módním tehdy, naivně a sladce hravém nebo smyslně idyllisujícím způsobu anakreontickém, všichni dělají buď štiplavé epigrammy nebo posměšné verše na lidské křehkosti, anebo skládají burleskní epické básně, mnozí z nich pokoušejí se o moralisující ballady a příběhy ze života, a všechny proniká módní požitkářská filosofie — na papíře. Je to zkrátka české rokoko.

II

Dvůr Ludvíka XIV. po dva lidské věky ovládal Evropu nejen politicky a společensky, nýbrž i básnicky: Boileauova veršovaná poetika z r. 1674 na sto let stala se nedotknutelným zákonníkem evropských literatur, zamítajíc z poesie každý rys samostatný, individuálně význačný, silný projev citu nebo vzplanutí obraznosti, žádajíc po básníku řeč střízlivou, od prosy neodlišnou, ‚rozumnou', a učíc skládati oslavné nebo lichotné ódy a hymny na mocné a bohaté tohoto světa, slušná poslání přátelům, neškodné satiry na chyby a chybky lidí bezvýznamných nebo nejmenovaných, vše vyšperkované starým mythologickým názvoslovím a v ustálených formách veršových, pravidelně a stejně se vinoucích jako hladce přistřižené křoví versaillského parku. Co Boileau theoreticky i prakticky prováděl ve Francii, to žáci jeho Pope a Gottsched zanesli do Anglie a do Němec. Odtud móda přešla do Polska, Ruska, Uher i k nám.

Počátkem osmnáctého století, ač formy básnické ostávají tytéž, duch poesie znenáhla se mění. Zase Francie udává tón, a opět Paříž nový vkus rozvádí

do světa. Příčiny obratu tkvěly rovněž v pozadí a ovzduší společenském.

Po smrti Ludvíka XIV., za francouzského regentstva od roku 1715 a za vlády Ludvíka XV. zavanul zcela jiný duch. Dlouho tísněná veselost gallská hlučně a rozpustile se drala na povrch; chatrné zásady mravní, dříve pečlivě utajované, nyní bezstarostně, před očima všech slaví orgie od regenta až k nejchatrnějšímu dvořanu; a s tím vším i společenský luxus francouzské aristokracie dostupuje vrcholu. Škrobená dvorská etiketa s Ludvíkem XIV. zmizela; od královského paláce do posledního hôtelu šlechtického stalo se denním a nočním heslem: bavit se, a bavit se co nejvýstředněji a nejrozpustileji. Tomu heslu francouzského dvora a šlechty až do samé revoluce sloužily kroj a úprava obydlí, sloužilo divadlo, opera, ballet, sloužila literatura prosou i veršem. Smyslný požitek dýchal z nového módního zženštilého kroje mužského, z módních pudrovaných účesův a hluboce vystřižených šatův ženských, z módních útulných salonkův a boudoirkův, z módních pružných sof a měkkých fauteuilův, z modního přítmí světnic od těžkých tmavých záclon, z módních omamujících parfumův. Témuž účelu sloužila společenská zábava, divadlo, písemnictví. O pronikavém působení pařížských salonův a jejich domácích paní na duševní okolí je dnes celá literatura. Byly to poslední orgie před katastrofou.

Zrcadla této společnosti dostalo se v proslulém románě abbé Prévosta ‚Manon Lescaut‘, r. 1733 vydaném v Amsterodamě. I jinak měla věrnou spisovatelskou družinu. Nejhledanější četbu nalézala v románových a novellistických nestydatostech Crébillona ml., jichž hlavním účelem bylo požitek i neřest sofisticky ospravedlňovati. Od pověstného jeho mód-

ního plodu ,Le sopha', jejž nazývá ,conte moral', dlouhou řadou táhne se tento směr daleko za hranice: zmocňují se ho nejen domácí salonní veršovci La Fare, abbé Chaulieu a Chapelle, exjezuita Gresset, slavný La Fontaine a jiní, jejichž lehké pikantní písničky, pravé to denní jepice, jako ,poésies fugitives', ,petits vers', ,petite poésie', ,poésies legères', rozmarné ,fabliaux', allegorické pseudopastýřské idylky ozývají se ve všech salonech, nýbrž podléhají mu i básníci vážní, ba i encyklopedističtí reformátoři splácejí mu nezbytnou společenskou daň: zcela zřetelně dýše i z Montesquieuových ,Perských listů', z ,Chrámu Gnidského' neboli ,Svatyně Venušiny', z Diderota, z Voltairových románův a veršův. Heslo znělo: život pojímat epikurejsky jako mistr latinských poetů Horác, lásku jako mistr erotické lyriky starořecké Anakreon, obraznosti, snivosti, veselosti, za Ludvíka XIV tísněné, plně pustit uzdu veršem hladce laškujícím, pod jehož průsvitným, růžovým závojem Amor obyčejně se mění ve Fauna a Satyra.

Mrav pařížský ode dávna udával tón evropské šlechtě i bohatnoucímu měšťanstvu. Nejen francouzská kuchyně a šat: i literatura a řeč obcovací, vychovatelé, společníci a společnice francouzského původu byli nezbytni v Berlíně, ve Vídni, ve Varšavě i v Petrohradě, a všude, kde jaká drobná residence a zámek. Nejen Baylův slovník naučný dávno před ,Encyklopedií' všude stal se nezbytnou knihou příruční; vedle Voltaira i Crébillon ml. a jeho škola byli jako doma také u čtenářstva cizího, chtělo-li se pokládati za vzdělané. A tak množili se i v cizině ,veselí poeti' a ,rozmarná poesie' francouzská z ovzduší Pompadourčina a Mme Dubarry.

U Němců po veselém, rozmarném Hagedornovi, žáku Lafontainovu a otci domácích anakreontikův,

přišel Christof Martin Wieland, ovšem Wieland druhé své periody po roce 1762, když na útulném zámku warthausenském v duchaplné a roztomilé společnosti hraběte Stadiona zasvětili jej do nové nauky epikurejské, sám zase dávaje vznik zvláštní literární škole svých stoupencův. Studovalo a napodobilo se vše z doby staré i nové, co hlásalo příbuzný názor: nejen Epikur a Lukrec a Ovid, i Horác, Anakreon a Lukian, a také staří mistři italské renaissance. Rokem 1764, kdy vydal svůj román ‚Der Sieg der Natur über die Schwärmerei oder die Abenteuer des Don Sylvio von Rosalva‘, a rok potom pověstné ‚Comische Erzählungen‘, až po ‚Abderity‘ 1774 a dále Wieland konal vítěznou pouť po salonech německých hrabat a baronův, získávaje jich svým hladkým, zrovna konversačně plynným veršem, čistě francouzským espritem, módně kluzkými látkami a situacemi, ironisováním všeho citu a obraznosti, a módní požitkářskou filosofií. Jak na nerozeznání věrně uhodl pařížský způsob, vidno z toho, že jeho věci šmahem překládaly se do frančiny, čest německým spisovatelům tehdy málokdy prokazovaná, některé, jako na př. ‚Musarion oder die Philosophie der Grazien‘ z r. 1768 dokonce až osmkrát.

A čím německé šlechtě byl Wieland, tím širšímu obecenstvu, které tehdy četlo, byl ‚otec‘ Gleim. Je to osobnost velmi zajímavá. Veršovec zcela prostředního nadání — a přece skupil kolem sebe kruh veršujících přátel, a od počátku let čtyřicátých do konce století dovedl je k sobě poutati. Z bezstarostného jeho obročí halberstadtského od Berlína až po Švýcarsko tisíce něžných přátelských dopisů spájelo Gleima s kdejakým literátem jakéhokoliv směru a nadání: zval je k sobě a po měsíce hostil, vymáhal jim místa, stipendia, podpory, platil za ně dluhy, opatřoval

nakladatele, předplácel a šířil jejich plody, jen když jej přátelsky milovali. I tak znamenití umělci jako Ewald Kleist a Bürger byli v jeho vleku: ba i tak bezohlední posuzovatelé, jako byl Lessing, a tak jemnocitní znalci poesie, jako Herder, byli jeho směru nakloněni, a ještě Goethe vzpomíná naň sympaticky.

Johann Wilhelm Ludwig Gleim je tvůrcem německé lyriky anakreontické, která u nás v Čechách dvěma veršujícím generacím zůstávala nedotknutelným vzorem. Gleim i jeho četná škola, ti Uzové, Götzové, Langeové, Pyrové, Pfefflové atd., mužové vesměs ctihodní, ba i E. Kleist a Bürger skoro půl století zpívali zachovalému, správně a opatrně žijícímu měšťanstvu německému o dívčích polibcích a víně, o veselém požitku let mladých i starých, o přátelství a jeho půvabech společenských. Gleim, poctivý starý mládenec, jenž nikdy opravdově nemiloval, muž střízlivý, jenž při malé lahvici vína vyseděl od večera do východu slunce v rozumném přátelském hovoru, zpíval o božském nápoji, jakoby jej byl rozléval proudem, a o vnadách dívčích, jakoby svět byl naplněn jeho milenkami. Je to poesie čistě papírová, s níž nitro veršujícího nic nemá společného, ať veršuje dle Anakreonta, Horáce nebo Petrarky, anebo předstírá prožitou náladu vlastní. Od první své sbírky (‚Versuch in scherzhaften Liedern‘ z r. 1744) až do poslední (‚Amor und Psyche‘ z r. 1796) Gleim směru tomu zůstává věren neproměnně.

Podobnou, ba ještě vděčnější filiálku literatura francouzská osmnáctého věku utvořila si v poesii polské Veškerý věk krále Poniatowského, od polovice století až hluboko do začátku věku našeho, je jí proniknut. Sám král Stanislav, filosof na trůně, životním názorem byl encyklopedista, v poetice ctitel Boileaua, v poesii lehkých útvarů módních. Za ním šla šlechta: Czarto-

ryští, Potočtí a všichni ostatní. A po nich všechny vynikající hlavy básnické. Arcibiskup hr. Ignác Krasicki (1735—1801), ‚polský Voltaire', je z nich nejnadanější a také nejtypičtější. Encyklopedista smýšlením, pronikavého soudu a břitkého vtipu, lev polských salonův a miláček dam zvaný ‚Švihákem' a ‚Panem Zástěrkou', přítel Stanislavův i Friedricha pruského, skládal komické epopeje po způsobu Ariostově a Voltairově, dělal satiry a pamflety v lehkém genru pařížském, překládal posměváčka Lukiana, veršoval poetické epistoly, psal bájky v duchu i formě Lafontainově, vše hravě, bodavě, ironicky, formou mistrnou, o národnosti v poesii, jak praví Spasowicz, nemaje ani zdání. Jeho satiry se kladly na roveň Horácovým, Boileauovým a Popeovým. ‚Jego Listy wierszami przeplatane, svědčí básníkův přítel Dmochowski, pisane z dowcipem, z żywością, naturalnością, stały się dla nas tem, czem jest dla Francuzów La Chapelle i lekkie poezye Woltera'. Právě tak Tomáš Kajetan Węgierski, královský komoří, veselý poutník po dvorech evropských, karbaník, hýřil, uštěpačník: krátký život jeho byl nepřetržitou radovánkou, jeho filosofie epikurejství, jeho verše buď nešetrný vtip anebo kluzkosti crébillonsky nestydaté. Podobně jiný komoří královský, ‚první stilista své doby', Stanislav Trembecki, jenž asi třicet soubojů měl hlavně pro pletky s dámami, píše satiry, veršuje pamflety, epigrammy a také ódy, a ještě jako sedmdesátiletý stařec opěvá millionové sady svého mecéna Potockého, zřízené choti jeho k vůli, bývalé řecké otrokyni, krasavici pověsti evropské, a zároveň velebí materialismus jako jedinou rozumnou filosofii a epikurejství jako jediný účel životní. A podobně i biskup Adam Naruszewicz, chráněnec králův, František Dionys Kniaźnin, dvořan Czartoryského, František Karpiński, odchovanec vídeňský z posledních let šede-

sátých: nejsou tak výstřední, tlumí barvy, leckde už zaznívá píseň lidová, vážný hlas vlastenecký a náboženský ozývá se z jejich veršů, varuje ještě v poslední hodině před pádem domoviny; nicméně i zde galantní tón anakreontický, selankovitý, vtipkující — pabásňují celý žaltář, ale také celého Horáce, a lehký verš společenský je nezbytným průvodčím jejich tvoření. Do konce století téměř všecku módní literaturu francouzskou Poláci měli přeloženu. Arcitiskař Michal Gröll z Varšavy ji šířil po kraji.

Tím způsobem francouzská ‚petite poésie', polská poesie dvorská i německá anakreontika duchem i formou splynuly v jedno. Všecky učily v podstatě témuž, jenže Francouzové a Poláci verše své žili, Němci pouze žíti předstírali. V tom byl rozdíl velmi podstatný. Přes to, že Gleimovi ještě v letech šedesátých, jak sám praví, toliko Chapelle, La Fare, Cheaulieu, Gresset a jim podobní zdáli se býti pravými syny ‚veselých mus' a jen oni míti ‚genie': všecko veršování jeho i jeho školy o dívkách, víně, zpěvu a růžích ostalo studenou hříčkou, o níž srdce nevědělo nic. Napodobili urozené a bohaté, ale jen na papíře, nemajíce možnosti ani odvahy, aby podobně jim skutečně prožívali ‚romantiku prostopášnosti'. Francouzský poetický roué nebo polský veršující dvořan proměněný v anakreontika německého je ihned šosák: člověk opatrný a spořádaný, hodný úředník, učitel, kazatel, a jen dá-li se do lyrických veršův, mluví ‚galantně', t. j. zamilovaně, smyslně a kluzce.

Módní poesie a belletrie francouzská i německá v Rakousku našla útulek trvalý. Zejména požitkářská, veselá Vídeň přijala vedle francouzských rozmarných poetův hlavně Wielandův způsob básnění s otevřeným náručím a vypěstovala četnou školu jeho domácích napodobitelů. Pohled do ročníků vídeňských almanachův

o tom poučuje. Ještě v polovici našeho století Wielandovy verše a romány ve Vídni chutě se přetiskovaly a čítaly. A tak i Gleimovci, doma zatím dávno zapomenutí.

Od severu, západu i jihu touž četbou zásobovány, Čechy dýchaly také týmž ovzduším. Neobyčejně plodný profesor Meissner v četných svých románech a povídkách co živ zůstal věrným stoupencem Wielandovým, vábnými barvami líče požitkářské epikurejství a rozmarné pojímání života jako vrchol lidské moudrosti. K vlivům francouzskoněmeckým pak u nás přistoupil ještě i od východu silný vliv *polský*, vycházeje z rodícího se vědomí kmenové příbuznosti slovanské a z epochálního pádu blízkého polského státu.

A tito ‚veselí' poeti francouzští, němečtí a polští, seslabeně ovšem a vybledle, znějí i z veršů probouzející se nové lyriky naší.

III

Sbírku Thámovu především karakterisuje, že nejobšírnější ukázku ze starších básníků českých popřál Kadlinského ‚Zdoroslavíčku' z r. 1665, t. j. překladu pověstné ‚Trutz-Nachtigall', r 1649 pohrobně vydané po německém jesuitovi Friedrichu Spee. Spee, básník mystického novokatolicismu, odkojil svou duchovní lyriku teplem ‚Písně písní': duše křesťanská touží po Kristu jako horující milenka po milém. A právě tyto části Thámovi zamlouvaly se nejvíce. Aby pak se četly jako věc světská v duchu módní poesie ‚galantní', vydavatel oznamuje hned v předmluvě, že ‚Pána Ježíše v Meliše, též sv. Máří Magdalénu v Kloe a Fyllis proměnil.' A tím způsobem čteme potom, že Zdoroslavíček ‚jest raněn od lásky, tu ránu obnovuje skrz své

libé hlásky; čest, slávu toho světa pokládá za smeti, chce po všecka svá léta lásku mít v paměti: kam se zabere koli, chce jen lásku vzývat, buď v lese aneb v poli, kde se hodí zpívat.‘ Nebo dále: ‚Láska oheň v srdci mém pilně podpaluje, aby hořel dnem i nocí, o to usiluje... Není to okamžení, není ta hodina, v níž by toho pálení přestala čtvrtina: již i u prostřed kostí cítím to pálení, bych chtěla říci dosti, nic to platno není... Ten plamen, jejž já míním, jest jméno Meliše, to trápí pronikáním mocnosti mé duše... Kýž se zas mému srdci, Meliši, ukážeš! Kdy mne, svou milovnici, k sobě láskou svážeš?‘

Neméně je karakteristické, že v čelo ukázek ze současných básníků cizích položeni ‚Pana Gleima někteří noví zpěvové z němčiny přeložení‘, počtem patnácti kusův. První: ‚Kdož pak byl ten Anákreon? Jednak se mne Doris ptá. Já na to odpověděl: On, on byl člověk jako já. Na Helikonu sedával, Múzám libé zpěvy pěl, Gráciem hubičky dával a s nimi svou rozkoš měl‘... Jinde čteme: ‚Bůh mně chléb, víno daroval. Co chci tedy již mít víc? Kdyby mně ještě lásku dal, nebude mně scházet nic.‘ A na závěr: ‚Já sem muž bohatý, neb mám od Boha daný s málem být spokojený, a přec vždy být sytý. Mám hezkou holčici, líbám ji, kdy chce se mi, přátele a svědomí, pak vína lahvici.‘ Vedle toho střílející i spící Amorové, Venuše, Kloy, Lilly, Fyllidy atd. V poslední části pak, místo očekávaných původních veršův, zase ‚Amor a Venuše‘, ‚Chycený Amor‘ atd. — třináct ukázek opět z Anakreonta. Ze všech těch přejatých výlevův, zdá se, jen jediný pověděl věrně, co skladatel opravdu cítil; je to závěr Thámových neumělých veršův ‚Na smrt‘, jehož si přál za ‚nápis hrobový‘: ‚Dost jsem se nahrál, nazpíval — avšak jsem si nevyzpíval, co jsem chtěl před vším míti: zdraví a živobytí!‘

V svazku druhém týž duch. Z Bürgra Thám si vybral verše na milou: ‚Umřít bych chtěl v požívání pysků tvých lahodnosti, umříti v stálém líbání rozkošné opilosti.‘ I v původním ‚Životě venkovském‘, jehož první část provádí peprnou josefinskou kritiku úřednické zpupnosti, zas jen se vrací k mlčící milé Fillidě: ‚Červené jsou její líce, rozpálené horkostí, žádajíc vždy víc a více přerozkošné milosti. Ňadra její se zdvihají, oči ohněm svítějí, a na jevo mi dávají, co mi říci nechtějí.‘ Maximilián Štván zpívá o jiném zalíbeném předmětě básnickém, o víně: ‚Tvé když dojdu lahodnosti, spějí hned všecky starosti, bývám bujný jak Alkmeon, rozkošný co Anákreon!‘ Ba i rozšafný Václav Matěj Kramerius podlehl kouzlu galantních pastýřských idylek a pěl milostné duetto Dafnysa a Fyllidy, kde pastýřka sama vyznává lásku a nabízí první políbení, žádajíc jen mlčelivost.

Dafnis: Stromové mohou svědčiti,
že budu mlčeti.

Fyllis: Nevím, jak mně již v srdci jest:
nedals mi hubiček než šest —
mohu láskou shořeti . . .

Dafnis: Stromové mohou svědčiti,
že budu mlčeti.

Fyllis: Dafnis! Co to za mnou šustí?
Snad jest zvíře v tomto houští,
ježto lásku nám brání,
překazit chce líbání?
Není! — Ach, jest má matka!
Co počnem, nebožátka?

Přes všecku ‚anakreontiku‘ doby Krameriův praktický názor životní se nezapřel. Neboť energicky ukončuje rozmluvu neanakreontická

Matka: Co Dafnis slíbil mlčeti —
otec má věděti!

Veršíky Hagedornovými na ‚Víno a lásku‘ družina Thámova s básnictvím naším se rozloučila, vedle módní lyriky nepokusivši se o nic jiného.

IV

Slovesný cíl Antonína Jaroslava Puchmajera, narozeného 7. ledna 1769 v Týně nad Vltavou, nesl se výš: vnitřnímu ústrojí českého verše, potud kolísajícímu mezi nepravidelným rytmem lidovým a nucenou časoměrou, chtěl dáti pevný umělecký podklad přirozený; poetiku českou snažil se rozšířiti na všecky tehdy obvyklé druhy básnické; a do družiny své usiloval zabrati veškery příslušníky národa našeho, tedy i Moravu a Slovensko. Účelu toho skutečně dosáhl. Dobrovského nauku o prosodii přízvučné, o jejíž přirozenosti a výlučné správnosti nikdo nemohl pochybovati, ‚má-li ucho české‘, nejen přijal, prakticky prováděl a theoreticky vyložil (‚O přízvuku a prozodii české‘, Sebrání II, 7 a IV, 1), rozšířiv ji i zevrubnou naukou o rýmu (‚O rýmu‘ Nové básně V, str. 3—34), nýbrž různé živly své družiny v základních těchto naukách dovedl opravdu sjednotit v organisovanou, uvědomělou školu. Úzký obor básnických forem kruhu Thámova, přestávající na anakreontické písničce, epigrammu, verších mravokárných, idylle, elegii, ódě, rozšířil o básnická poslání, lyriku popisnou, veršovanou bájku, o balladu a romanci, o epos hrdinské i burleskní: Puchmajerovci odvažují se již na epiku drobnou i velkou, vážnou i směšnou, a na fotografii přírody. Posléze v sbírkách Puchmajerových čteme už i jména Moravanův: Zabranský, Mnich, Kuča, a Slovákův: Lešky, Palkoviče a Tablice. Puchmajer je tudíž opravdovým organisátorem první novočeské školy básnické.

Ale nejen to: on z veškeré družiny své, ač z hlavních členů jejích byl nejméně plodný, nejméně všestranný a nejméně původní, stal se nejpopulárnějším, a vlastně ze všech těch jmen v živém vědomí literárním podnes udržel se sám jediný. Dovedl výběrem látek nejlépe hověti vkusu doby, a dovedl si stvořiti formu, jež nejlépe lahodila sluchu domácímu.

Starý věrný druh Puchmajerův, plzeňský professor mathematiky, řečtiny i češtiny, Josef Vojtěch Sedláček, ze zkušenosti vlastní i ‚ze sbírky sobě od některých jeho přátel podané', v životě Puchmajerově (Puchmajerův ‚Rýmovník', v Plzni 1824, str. III—XXXIV, opakováno ve ‚Fialkách' 1833) otevřel nám dostatečný pohled do osobního rozvoje svého přítele.

Je karakteristické, že Puchmajer si vybral stav duchovní nejen aby se zavděčil rodičům, nýbrž z lásky k literatuře. Spisovatelský jeho ideál podporovalo přirozené nadání jazykové: ještě jako student dobře se naučil latinsky, německy, francouzsky, španělsky, rusky a polsky, a probuzen jsa jednou k vědomí národnímu, s houževnatou vytrvalostí sobě vlastní zabral se do studia řeči mateřské nejprve pro praxi básnickou, později pro zkoumání vědecké. Než cizí jazyky pokládal jen za prostředek k poznání literatur nových i starých: vytrvale sedal v čítárně universitní jako student, krom společných povinností neustále vězel v studovně seminární jako bohoslovec, a ‚do kněh zahrabaného' i při jídle spatřovali jej osadníci jeho jako faráře. Tím i mezi svými veršujícími druhy nabyl sečtelosti neobyčejné. Sečtelost však zase mu byla jen prostředkem k vlastnímu účelu básnickému: dokonalosti formální. Vyslovoval se o něm k přátelům a vyslovil jej i veřejně. U Sedláčka čteme: ‚Neustále pracuje a na svých verších piluje, té dosáhl dokonalosti, že jeho básně nejtřenější byvše, i znatelům a

milovníkům cizích mistrů se zalíbily. Nemaje na tom dosti, že básně složil, že novou dráhu pustinami prorazil, chtěl i prosodii i básně zdokonaliti a na Parnas k těm mužům se vyšinouti, kteří podiv všech věků svou jazyka obratností, svou vznešeností a pevným krokem, neobyčejným smejšlením a sladkostí všech národů oči na sebe obracují; pročež o zdokonalení svých prací pečuje, Horácem se řídil, svého ducha vzdělával, své práce piloval, a ani slovu ani nejmilejšímu smejšlení a nejjemnější jímající myšlénce neodpustil, jestliže plynoucí lahodnosti se v cestě stavěly a milostivé obrazy a zpěvavé verše drsnatily.‘ Co Puchmajer sám o sobě pověděl v své závěti literární, uslyšíme níže.

Proto také nade všecka vyznamenání, dary a přízně potěšilo Puchmajera uznání jeho jako básníka: bobkový věnec s hrobu Vergilova, který mu do Radnic z Neapole na důkaz úcty poslal básník český Milota Zdirad Polák, roku 1819 meškající tam pobočník generála Kollera — věnec ten obešel snad všecky tehdejší naše vlastence, jimž jej na ukázku posílal šťastný vyznamenanec. A v mínění o své ceně básnické Puchmajer nebyl sám. Hned po jeho smrti tiskem hlásá o něm Fr. Sláma, že ‚dána mu nevšední moc hnouti a vládnouti lidským srdcem‘; Václav Hanka nazývá jej ‚nejdospělejším spisovatelem českým‘; Sedláček přirovnává ho ke Goethovi a nazývá ‚až potud skutečně jediným‘, a Josef Jungmann, míně, že lépe než navrhovaným kamenným pomníkem Puchmajera lze oslaviti novým vydáním jeho prací, píše dne 27. března 1821: ‚Myslím tedy, aby se ze spisů nebožtíka našeho vlastence vytáhla (Herdrovým ó by koštířem!) tresť a jako duch spisovatelský, odkryly se jeho zásluhy ... Nepodnikne-li nikdo té práce, já se do ní pustím‘ ...

Z rámce naší rozpravy vymyká se obraz Puchma-

jerův jako horlivce národního, jenž ať v semináři, ať na území německém nebo zněmčilém, jako na př. za kaplanování v Ktiši a v Prachaticích hned po svém vysvěcení v letech 1796—1800, ať mezi svými v Radnicích všemi společenskými prostředky se ujímal rodného jazyka; vymyká se též obraz jeho činnosti vědecké, hlavně linguistické a přírodopisné. Dotkneme se, vzhledem k jeho individualitě básnické, jen ještě dvou věcí: společenského humoru a poměru k přátelům.

Neřekl bys, hledě na Puchmajerovu tvář, klidnou, hubenou, s lícními kostmi souchotinářsky vysedlými, jak se zachovala na nejvěrnější podobizně (reprodukované při Ježkově vydání básní v Kobrově Národní bibliotéce r. 1881), že slavný rodák vltavotýnský, když jednou od knih dostal se do společnosti, sršel vtipem a humorem. Životopisec jeho Sedláček praví o Puchmajerově matce, že ‚vynikala ostrou a přirozenou výmluvností, kterou (syn) také od ní zdědil, a které zcela podoben byl.‘ A týž druh jeho vykládá, kterak zamlklý jindy čtenář seminární ‚při jídle hovoru se oddav, svou veselostí, vtipnými a neočekávanými nápady všecky přísedící vyrážel a tak hlasitě svá smejšlení neobyčejná přednášel, že často jedině Puchmajera v celém večeřadle slýchati bylo‘. Tak bývalo i v Prachaticích, kde Puchmajer ‚svou živostí, svým vtipem . . . celou společnost oživoval, a tak říkaje divy kouzle, radování mezi staré i mladé rozsíl‘. A tak i na faře radnické, navštívil-li jej kdo z přátel důvěrných, ‚v mládenectví své se vkouzliv, . . . švitorný, veselý a srdcem dílný byl‘.

A také bys neřekl, že nemluvnému čtenáři, skladateli učených slovníkův a grammatik, právě jen mezi přáteli otvírala se duše: symposia radnická, na bohaté, dobře zásobené faře, s druhy blízkými duchem i sídlem, s Vojtěchem Nejedlým z Mirešova, Hněvkovským ze

Žebráka, Sedláčkem z Plzně a jinými, byla mu pokaždé duševním svátkem.

Nuže ‚ostrá, přirozená výmluvnost' a humor, i oslava citů přátelských jsou význačné stránky též Puchmajerova verše. Ale jakkoliv mu byly vrozeny, přec nevyhranily se způsobem osobitým, původním, nýbrž formou čistě přejatou, konvencionální. I Puchmajer je Gleimovec, papírový anakreontik, odchovanec francouzko-německo-polské ‚petite poésie', u něhož poesie, zcela dle nauky předrousseauovské a předherderovské, je toliko strojená ‚hříčka rozumu a vtipu', ne pravdivý, elementární výraz nitra, přirozený otisk přirozeného citu, nálady, vášně.

V jeho lyrických verších zase se opětují ty Jely a Lily, Maryny a Evinky. V besídkách s nimi švehollí; v poli a lese je potkává; radost z přírody a ze života cítí jen s nimi. I víno, i láska je ‚libý med'. R. 1795 ohlašuje Vojtěchu Nejedlému, co je pravá ‚Blaženost' (otištěno II, 64):

Nechť tě v pyšném letu
  štěstí zlaté dohoní,
  sláva jasně osloní:
já se směji všemu světu,
  s milou Jelou samosedě
          u besedě.

Kdyby za ni dával dosti
  klenotů mi drahých král:
  zda bych o ně za ni stál?
Nemá král té lahodnosti,
  co já s Jelou, v trůnu lůně
          na koruně . . .

Což mně po tom? Zdaž jak růže
  spanilého děvčete
  pěkné líce nekvete?
Med-li sladší dáti může,
  nežli ústy pěkná Jela,
          libá včela?

O rok později dle Horácovy ódy napomíná Hněvkovského (otištěno II, 76): ‚Nic se neptej po zejtřejší době! Milý brachu, myslit o tom, co z nás bude — co je po tom? Za zisk měj den, co Bůh přidá tobě; nezdráhej se v mladé chvíle užit věku kratochvíle. Nyní hleď, než tobě zbělí vlasy, hudbou, tanci veselými, hrami lásky milostnými, v radostech své mladé trávit časy, večír tiše kradmo bleptat, s kým ti nejmileji šeptat.‘ Téhož roku oslavují venkovskou jeho idyllu verše ‚Můj Ráj‘ (vytištěné III, 99): . . . ‚Mám i od Budína, co se nekalí: lahodného vína soudek nemalý. Z toho, když si z města ke mně vyskočí Vojtěch nebo Besta, džbán se natočí. Tu si připíjíme z hodné sklenice, blesk až uvidíme jasné dennice!‘ Ale jedna touha přece posud neukojena: ‚Přiď, ó milý máji, spoj mne s jedinkou, po níž toužím v ráji, spoj mne s Evinkou! Tak chci slavit tebe, s ní chci šťastně žít — tehdyť budu nebe místo ráje mít‘ . . . A hned v prvním svazku ‚Sebrání‘ (I, 33) ve ‚Větrníku‘ dle Blumauera zveršovaném odsuzuje u dorostlých děvčat všeliké ‚upejpání‘, ježto čas kvapí, krása odkvete, měkké ruce zhrubnou, dolíčky na hladkých lících zvráskovatějí. ‚Děvče milé, ušlechtilé, ňadra tvá v ten čas co vlny se kolíbají — však ti brzy zopadají, zochabnou ti zas! Boubelaté, kulovaté tílko nyní máš: budeť ale čtverohranné, jakby bylo otesané, věř mi, když se vdáš!‘ Proto jedině správná morálka: ‚Na každého hostě svého lásky kapku vlej; dejž mu hojně z tvého jmění, dříve než se nazpět změní, teď mu lásky přej!‘ Tak básnil ktišský a prachatický kaplan, muž i kněz života bezúhonného, přísně zdrželivého, o němž nejdůvěrnější přátelé vyznávají, že po celý život byl ‚střídmý ve všem, jediné práci až příliš oddaný.‘ Hověl prostě anakreontické módě.

A rovněž tak v svých překladech větších. Ze všeho

Schillerova bohatství našel si pouze ‚Píseň na radost,‘ (V, 35) s verši: ‚Radost pije vše, co žije, z přirození pramene; zlý i dobrý, každý čije vtok jejího plamene. Ona přátel, vína přeje, děvčat s ústy nad rubín‘ . . . Z Bürgrova zpracování vybral si hlavně anakreontickou oslavu lásky ‚Ladino přenocování‘ (II, 41): vše, co žije, dýchá jedině dechem bohyně Lady, bylina, brouk, pták, čtyřnožec i člověk: ‚Jí býk bučí, brouk jí bzučí, řehtá kůň i řičí lev; zde se kmitá okatice, hbitou švihá perutí, tam jí zpívá na rybníce kopa sněžných labutí‘ . . . A dokonce pověstný ‚Chrám Gnídský‘ (v Praze 1804), anebo jak nazval první jeho zpěv, na ukázku podaný v ‚Nových básních‘ (IV, 1—21), ‚Svatyně Venušina v Knídě‘! Ze všeho bohatého básnictví francouzského nedovedl si vyvoliti nic jiného než galantní, kluzký románek ‚prezidenta Montesquieu‘, volně vychovaného aristokrata, který v knížce ukrývaje satirické šlehy na dobu regentstva, hověl smyslnosti svého obecenstva, jako jí hověl v předchůdci ‚Chrámu‘, epochálních Lettres persanes. Ale co salonní lev francouzský za regentstva podával domácí aristokracii jako chvilkový, pikantní slovesný průvod a výklad rozkošně nadechnutých obrázků Watteauových, jež tehdy právě vznikly, zdobíce galerie i salony: to osmdesát let po něm český básník za pomoci polského překladu veršovaného tolikéž zveršováno podával národně se probouzejícímu občanskému čtenářstvu našemu, pokládaje haremské ovzduší a zajímavě napovídané i významně nedopovídané požitky a orgie mythologického i nemythologického panstva v gnidských zátiších ostrova Venušina za ‚živé příhod nejsladších srdce čitedlného, láskou nevinnou rozníceného, vymalování‘, jež prý ‚stařec studenovlhký‘ odloží, pacholík pak nepochopí, tak že jen ‚dospělému mládenci a panně, pro které jediné sepsána byla, v nejpěknějším květu věku‘ ‚sladký pod-

něcuje oheň' a ‚s kvetoucím životným slohem nevinné spojuje vyobrazení předmětů nejpříjemnějších'. A tak tedy zakladatel první novočeské školy básnické i nejobšírnější svou prací veršovanou splatil daň módní anakreontice, neboli, jak šestiměrem se praví v české básni samé, bůžku Amorovi, jenž ‚nikdy nedovolí, by vroucná stydnula milost'.

Zajisté to byla také ‚veselá mravouka' praotce veselých poetů francouzských, mistra Lafontaina, zbožňovaného, napodobeného, překládaného anakreontiky německými a polskými po celé století osmnácté, jež Puchmajera obrátila i k tomuto virtuosovi moderní bájky.

Tím však dospíváme k úvaze o tom, pokud zakladatel naší nové poesie je původní a kterak se měl k svým předlohám.

V

Co chtěl Puchmajer svou činností básnickou, kterak o ní smýšlel, jaký byl jeho cíl, které cesty k němu? Jasně a zřetelně i skromně a poctivě zároveň vyznává v předmluvě k ‚Fialkám': ‚Líbilo se sice některým pánům krajanům, o básních těchto veřejně i soukromně pochlebný vynesti úsudek: ale čím laskavější jest jejich o nich soud, *tím mírnější mé vlastní o nich mínění. Nechci se zdáti, jakobych na způsob vrány cizím se chtěl chlubiti peřím.* Kdo o spisích Buriana Rousseau, Gresseta a Floriana povědomost má; kdo zná poezie Kniaźnina, a Karpińského; kdo četl básně Bürgrovy a Schillerovy, *a jiné*, zví, který kvítek z které kvítnice se zde na parnas český přesadil, a pak co zase z naší zahrádky jest. Největší básní těchto

cenu, *dá-li se jim jaká*, působí, jakž se soudí, *lehkoplynoucí tok vršování*, stejnost a *čistota rýmů*, a *kromě světlé srozumitedlnosti, čirá, žádnými truskami z ruštiny anebo z polštiny* (jakž dracoun ten, bohužel! mnozí za okrasu mají) *nezaškvrněná čeština*.'

To je vlastní přiznání, všeobecné sice, ale přece úplné i zevrubné a bezpečné dost, abychom podle něho básníka změřili.

Úloha literárního dějepisce po těch slovech je velmi prostá: jíti po stopě, Puchmajerem samým naznačené, a zkoumati, je-li básník náš odvislý jen od vzorův udaných, anebo snad také od jiných; pokud je na nich závislý; a je-li forma jeho opravdu taková, jakou ji míti chtěl.

Německý anakreontik, burleskář a balladista Bürger, čtený a milovaný jako málokterý z jeho vrstevníků, pronikl asi velmi záhy do knihovny mladého našeho bohoslovce. Ozdobná sbírka všech Bürgrových veršů, vyšlá v Gotinkách 1789, ihned se přetiskovala za hranicemi a šířila dál.

Puchmajer v Bürgrovi našel všecky oblíbené tehdy motivy.

Balladu v burleskním provedení podal mu ,Der Kaiser und der Abt', z níž udělal svého ,Krále Jiřího a Vaňka Všeboje (,Sebrání' I, 66), jenž na tehdejší čtenářstvo působil jako báseň původní: ,Puchmajer uměl netoliko vypravovati, ale také lokalisovati výborně, jeho Vaněk Všeboj čte se velmi plynně a jest ve své proměně dokonale proveden; k tomu byl Puchmajer dosti nadaným básníkem.' (F. Schulz, Česká balada a romance, Osvěta 1877, 58.)

Našel tam i druhý oblíbený tehdy motiv: horácovskou a rousseauovskou touhu moderního člověka, kulturou přesyceného, po venkově. V literatuře ana-

kreontiků minulého století protiva hluku, klopotu, neupřímnosti a sklamání velkého města, a šťastné, tiché idylky v kraji vrací se přemnohými variacemi. Hagedorn opěval ji v básni ,Das Landleben', Gleim má ,Lob des Landlebens', Kleist ,Einladung aufs Land' a ,Das Landleben', Götz ,Die Einsamkeit auf dem Lande', a jiní podobně. A tak i Poláci. Nuže Puchmajerův ,Můj Ráj' (III, 99) zaznívá reminiscensemi z Bürgrových lehkých písní ,Das Dörfchen' (Ich rühme mir mein Dörfchen hier) a ,Lust am Liebchen' (Wie selig, wer sein Libchen hat). A jeho ,Živobytí v kraji' (I, 77), v registříku individuálně adressované ,Na Š. Hněvkovského', je napodobeno Kleistovu ,Landleben', věnovanému Ramlerovi, místy velmi věrně.

Neslepíť ho zlatých trůnů leskot . . .
jehoť nemučí a nevybouří
skrejší mrzkých zlostí, marných měst . . .

Er lacht der Schlösser, von Geschütz bewachet,
verhöhnt den Kummer, der an Höfen lachet,
verhöhnt des Geizes in verschlossnen Mauren
thörichtes Trauren.

Z rána hned, jak míle zorní záře
v jasné kráse vyjde z tmavých hor,
své i poodkryvši světlé tváře,
plaší tmy a budí každý tvor,
vstana lehký z svého spěšně lože,
vzdává, žes ho chránil v noční čas,
Tobě, Hospodine, Otče, Bože,
vděčným srdcem čest a chválu zas!

Sobald Aurora, wenn der Himmel grauet,
dem Meer entsteigend, lieblich abwärts schauet,
flieht er sein Lager, ohn' verzärtelt Schmücken,
mit gleichen Blicken!

Er lobt den Schöpfer, hört ihm Lerchen singen . . .

Zbytečné teď klestí žabkou rývy,
zalívá teď vonné květiny;

nyní hebké poštěpuje slívy,
nyní útlé sází zeliny.
Teď se dívá, jak se pilné včely
v hlučných rojích z oulů zdvihají . . .

Jetzt pfropft er Bäume, leitet Wassergräben.
schaut Bienen schwärmen, führt an Wänden Reben;
jetzt tränkt er Pflanzen, zieht von Rosenstöcken
schattende Hecken.

Teď se s pole k milé budce blíží
kdež se láska stkví a svorná ctnost,
nevinnost a radost tiše kníží,
v níž je pokoj stálý věrný host.
Milostným zde na něj okem kyne
v stkvoucím. Běla krásná, podletí . . .

Eilt dann zur Hütten, (da kein Laster thronet,
die Lieb und Wollust unsichtbar bewohnet,)
weil seine Doris, die nur Liebreiz schminket,
ihm freundlich winket.

V jídla sprostá se mu nevmíchává,
jako v domích panských, skrytý jed;
což mu štědrý sad a stádo dává,
vše mu chutná jako sladký med.
V loži nemučí, než oči zmhouří,
spáchaných ho zlostí vědomí,
zlé ni ve snách tichých nevybouří
krvavým ho mečem svědomí.

Kein Knecht der Krankheit mischt für ihn Gerichte;
Unschuld und Freude würzt ihm Milch und Früchte.
Kein bang Gewissen zeigt ihm Schwert und Strafe
im süszen Schlafe.

. . . Poď, bys viděl, jak se máme blaze,
honem k nám ven, milý brachu, poď! . . .
Pospěš, všickni pro tě něco máme,
milá B[ěl]a, já i V[ojtě]ch náš.

Freund! . . .

Mein Lange ruft uns. komm zum Sitz der Freuden
in seine Weiden!

Třetí motiv pak, oslava lásky, podala pověstná anakreontická hymna ‚Pervigilium Veneris', od neznámého skladatele z druhého nebo třetího století po Kr., o třiadevadesáti trochejských septenárech s refrainem: Cras amet, qui nunquam amavit, quique amavit, cras amet, a s melancholickým zakončením — ne však v původním znění, nýbrž v modernisovaném a rozšířeném zpracování Bürgrově, jak je otištěno v čele všech vydání jeho básní. Puchmajer celkové rozdělení, refrain a verš za veršem, s malými jen úchylkami a vložkami, přejal z němčiny, odkud prostě překládá, ač při svém ‚Ladinu přenocování' (II, 41) přidává poznámku: ‚z latiny'. Malá ukázka stačí na dotvrzenou:

Na čest Ladě prozpěvujte,
harfo dutá, vydej zvuk,
skály hlahol opětujte,
opakujte lesy hluk!
Lada všecky světa žíly
tam až, kde se koncuje,
duchem, plným živé síly,
proniká a pěstuje.
V nebi, v moři, v zemi chodí,
v dolích tvoří, žehná hor;
každé plémě ví, jak rodí,
ví jak plodí, každý tvor.

Heller glänzt Aurorens Schleier.
Auf! Beginnt der Lobgesang!
Töne drein, geweihte Leier,
hall am Felsen, Wiederklang!
Aphroditens Hauch durchdringet
bis zur Grenze der Natur,
wo die letzte Sphäre klinget,
alle Pulse der Natur.
Sie befruchtet Land und Meere,
sie das weite Luftrevier.
Wie sie zeuge, wie gebäre,
weisz die Kreatur von ihr.

Kdos se potud lásky štítil,
láskou slaď svůj zejtra čas;

kdos již sladkou lásku cítil,
miluj, miluj zejtra zas!

Morgen liebe, was auch immer
noch geliebet hat zuvor;
was geliebt hat längst und immer,
lieb' auch morgen nach wie vor;

Lada šlechtí, až se svítí
jako perličkami svět;
po paloucích sype kvítí,
po luzích a sadech květ.
Ona máky rozlupuje,
zlatý šafrán rozvírá,
chrpu modře korunuje,
lístky kolem prostírá,
růži mladou rozpuluje
jako ňádra děvčete;
brunátnou i vyluzuje
pivoňku ven z poupěte . . .

Wie mit Perl' und Edelsteine
schmückt sie bräutlich unsre Welt;
streuet Blüten auf die Haine,
Blumen über Wies' und Feld.
Sie enthüllt die Anemonen,
schlieszt den goldnen Krokus auf;
setzet die azurnen Kronen
prangenden Cyanen auf.
Den Päonien entfaltet
sie das purpurne Gewand;
wie der Mädchen Busen, spaltet
junge Rosen ihre Hand . . .

Ale Puchmajer nevytrval při anakreonticích německých. Slovanské vědomí, vědecky vzbuzované u nás zakladatelem slavistiky Josefem Dobrovským, jehož Puchmajer nejen v nové prosodii, nýbrž i ve všech ostatních snahách svých byl věrným žákem, vedlo k Rusům a Polákům. Odtud Puchmajer přijímal vzory k ódám, anakreontickým písním i bájkám a to nejen vzory původní, nýbrž hotové již překlady nebo pa-

básnění z jazyků cizích. Činil to z pevného národního i literárního přesvědčení.

‚Nebudeť snad zde nemístné', čteme v předmluvě k překladu ‚Chrámu Gnídského' 1804, ‚básnířům českým jistý ukázati prostředek, který přehojnou žilou zlata nejčistšího pro naše básnířství státi se může. My Čechové vzhledem ostatních Slovanů dosavad v tak hustých tmách křivých předsudků vězíme, že majíce za to, že nelze, by z východních luk literatury slovanské nějaká příjemná vůně k nám zavanouti mohla, to jen do sebe lokáme, co nám zefír od západních německých a jiných umění polí, byť to časem i večerní nezdravou párou obtěžkané bylo, zavívá a nosí. A tím se stává, že obírajíce se jen s francouzštinou, angličinou, zvlášť němčinou a jinou těm podobnou nezdárnou cizozemštinou, sami se den po dni víc a více, smím-li tak říci, odčešujem a odslovaňujem.' To prý je blud. Sedmdesát millionů Slovanů není přece bez umění. ‚Takový nespravedlivý předsudek jest potřebí vyvrátiti. A jestliže kámen prubířský vyjasnění a vycvičení některého národu jsou knihy výborné, tuť nám snadno bude na ten ukázati národ, který, zvlášť co se básnířství týče, hoden jest, bychom nahlídli do svatyně jeho umění. A toť jest nešťastný národ polský.. Národ tento jazykem s námi sbratřený, může se nám státi studnicí nevyvažitedlnou básní nejpříjemnějších, jestliže usrozuměvše sobě, s knihami jeho budeme chtíti trochu blíže se seznámiti. Dvojí z toho nám užitek vyplyne; předně: překládajíce něco z cizozemštiny do našeho jazyka českého, uspoříme sobě, budeme-li míti též přeložení polské po ruce, polovici práce své; a za druhé: budeme se lepším slovanským vyjadřování se způsobům učiti, a tak nebude se potřebí čeho obávati, že tou nemotornou poněmčilou češtinou všecko se

pokazí a zmate. Ó bodejž se tato má dobromíněná rada v srdcích básnířů českých zakořeniti chtěla!' Jan Nejedlý s Palkovičem převádějí Homéra, Stach Klopstockova Mesiáše, Vojtěch Nejedlý skládá epos o Přemyslu Otakarovi, Hněvkovský v ‚Děvíně' jde za Ariostem, Jungmann chystá Miltonův Ztracený Ráj, Tablic Voltaireova Jindřicha IV.: kéž záhy ‚některý básníř český s Poláky, s Jindřichem Kochanovským doprovodí Eneáše do Vlach, s Petrem Kochanovským osvobodí Jerusalém; aneb s Rusy, s Cheraskovem, ukáže, jak Ivan Vasilevič kazaňskou zrušil říši; nebo s Dalmaty, s Gondolou, prozpěvovati bude Osmana; anebo jinak, vybrav sobě některé nejvýbornější, české obohatí básnictví.' Tak Puchmajer r. 1804 psal v předmluvě k ‚Chrámu Gnídskému'. Je jasno, že stanovisko zde naznačené se doplňuje se zásadami, vyslovenými v předmluvě k ‚Fialkám': Puchmajerovi šlo o stránku formální, jazykovou; jí chtěl prospěti, tak jako Jungmann s celou svojí školou i s Kollárem; proto Puchmajer přebírá a překládá z druhé ruky, z ruky slovanské. Nasvědčuje tomu nadbytkem i způsob, kterak Puchmajer v úvodě k ‚Chrámu Gnídskému' se rozepisuje o přednostech české řeči, českého verše a písma, jež hodlal zreformovati; kterak pozývaje obecenstvo předpláceti se na knížku, hodlá zavděčiti se zejména ‚milovníkům českých hexametrů', kterýžto rozměr čeština prý podává dokonale; kterak mu, jak praví v předmluvě, záleží na tom, ‚aby vábné tělo této básně nepodobalo se tak jakési mladé, rozpustilé Glicéře, jako sličné milostné Aspásii'; a kterak posléze od svých novot pravopisných si slibuje (‚Chrám Gnídský' str. XIV: místo to z pozdějších vydání je vynecháno): ‚Pakliby ta pěkná myšl*i*nka, kterábу srdce všech slov*e*nských [t. j. slov*a*nských] spisovatelů rozplápolati měla, totiž sjednocení se všech Slovanů

(aspoň v naší monarchii písmem latinským) měla přijíti k vyvedení, způsob tento můj psání nemáloby k tomu napomohl, aspoň k sjednocení se poněkud Poláků s Čechy' — výsledek zajisté znamenitý, čistě však formální, *jazykový*.

Vedle ‚Ódy o velebnosti božské', kterou zahájil svá ‚Sebrání' a při níž čteme: ‚z jazyka ruského p. Michala Matvějeviče Cheraskova,' jsou to hlavně dva Poláci ze souhvězdí Stanislavova, kteří pěstili ódu: Kniaźnin a Karpiński. Jako rubrika ‚Oden und Lieder' stále se vrací u Němců Hagedorna, Gleima, Kleista, Uze, Götze a jiných, jsouc protiváhou lehké, smyslné anakreontice: tak u Polákův ódy na různé mecény a urozené vlastence polské, a zejména parafrase žalmů jsou na denním pořádku. Jmenované dva polské lyriky odchovala škola francouzská. Karpiński (1741—1825) byl měkčí, ač zveršoval celý žaltář; Kniaźnin (1750 až 1807) mužnější a vážnější, ač vedle všech ód Horácových, jež přeložil, podal po polsku též celého Anakreonta, i s písněmi neprávem mu připisovanými; tragický osud Kniaźninův, šílenství nad pádem otčiny, roznesl pověst jeho jména. Oba mají pružnou, měkkou, krásnou mluvu: z obou mnohé kusy znárodněly a ujaly se v lidu. Obliba obou kvetla v posledních dvou desítiletích minulého století. (Historya literatury polskiey przez Felixa Bentkowskiego, w Warszawie i Wilnie 1814, tom I, str. 302—305; Juljana Bartoszewicza Historja literatury polskiej, Warszawa 1861, str. 428 až 434; V. D. Spasowicz Исторія славянскихъ литературъ, С.-Петербургъ 1881, томъ II, str. 580—581. Oba Puchmajerovi byli přístupni v Gröllových vydáních varšavských z posledních let osmdesátých.

Při své ‚Ódě k Bohu' (II, 27) Puchmajer užil předloh obou. Počátek je z Karpińského (texty polské uvádíme podle vydání Bobrowiczových: Biblioteka

kieszonkowa klassykow polskich, w Lipsku 1835 sl., Dzieła Franciszka Karpińskiego, tomik I, 99):

Bože mocný! jenžs tam v samém sobě,
kde se přirození k pádu uchyluje,
v dědičných kde věčnost propastech má sídla;
kde svá stará roztahuje
nestvořenost nepostižitedlná křídla...

Tam, gdzie się chyląc natura upadła,
twarz niewidzianą odsloniła wiara.
Wieczność dziedziczne przepaści posiadła;
i niestworzoność rozciąga się stara . . .

Ostatek je z Kniažnina (Dzieła Franciszka Dyonizego Kniaźnina, tomik II, 1):

. . . Vidíš, že co ústa lejí,
plyne z vřídla upřímného srdce mého.
V této pověčnosti síni
vůlí tvou i mocí dychám, čiji,
myslím, jsem i žiji.

Znajoma tobie moja myśl szczyra,
i usta zgodne z serca ofiarą;
Czem tchnę, co czuję, co mię wzbić może,
twoja to wola, twoja moc, Boże!

Milostně mé dodej čitedlnosti moci,
světla pochopům, a obrazům mým ducha.
Zanecháš-li? slepé noci
lenivě mne tíží hrubá mha i hluchá.
Zablejskneš-li? vzbuzen čiji,
vidím cosi, bystře pochopuji,
hořím, vyletuji.

Uczuciom moim ty dodaj mocy,
światła pojęciom, obrazom ducha.
Zaniechasz? gnuśnie mgla ślepej nocy
cięży nademną, gruba i glucha.
Błyśniesz? aliści wzbudzony czuję,
widzę cóś, chwytam, gorę, wzlatuję.

Láskou tvou se tvory všecky hřejí.
Po svrchované tvé lásce stále vzdychám;
spusť ji známou ducha mého na pokoru.
Bez ní vadnu, pousychám:
hlava má jak zprahlý kvítek na úhoru.
Však se, mžíš-li rosou její,
mysli rozvinou, jak z poupat lístky,
z jarní ratolístky.

Do twojej łaski ustawnie wzdycham:
uroń tę znanej ducha pokorze.
Bez niej ja w czczości, więdnę, usycham;
głowa jak kruchy kwiat na ugorze.
Ale gdy zrzęsisz hojną jej rosą,
jak listki z pączka myśli się wzniosą.

Co, když dělná moc, jak slunce pole,
Tvorci v bystré mysli oheň rozněcuje?
poslušný vtip všudy, z vysokého práva,
kam chceš koli, dosahuje;
při němž jasně letí chvála, ctnost i sláva.
Zapal; v hvězd i já tvých kole
zastkvím, mezi Polelem a Lelem,
ohnivým se čelem.

Cóż, kiedy dzielna Twórcy potęga
w bystrym umyśle ogień roznieci?
Posłuszny dowcip, kędy chcesz, sięga,
i cnota przy nim i slava leci.
Zapal; a między gwiazd twoich kolem
i ja ognistym zabłysnę czołem.

Je-li toto skoro doslovný překlad, ‚Óda o velikosti Božské. Žalm 103. zkrácený‘ (II, 92) je zcela věrně přejata z Kniaźninovy ódy ‚O wielkości Boga. Psalm 103. skrócony‘ (Dzieła II, 61):

Tys velký, Bože! Tobě sláva zvláště!
Ty světlem odíváš se místo pláště.
Tys nebe, nad nímž vody visíc stojí,
v stan stkvostný mocnou rozbil rukou svojí.
Tvůj mračna vůz, a vichry koně vozné,
Tvým poslem bouř, a sluhou hromy hrozné.

Boże! tyś wielki, tobie cześź i chwała!
Jako płaszcz jaki, jasność cię odziała.
Ten namiot ręką ty rozbiłeś twoją,
niebo, nad którym wody wisząc stoją.
Chmury twój powóz, wiatry twoje cugi,
burza posłańcem, a pioruny sługi.

Tvou země silnou ztvrzena jest mocí,
tvým kynutím den za šerou jde nocí:
a které stín i světlo věrně slouží,
mhlu propasti jí daly za okrouží.
Jen slovos' řekl, i hned se změny dály;
šla pole v důl, a vzhůru pošly skály.

Ta ziemia twoja utwierdzona mocą,
twojem skinieniem dzień idzie za nocą:
a której służą i światłość i cienie,
przepaści mgłę jej dały za odzienie.
Skoroś rzekł słowo, a nieba zagrzmiały;
pola w dół poszły, a ku górze skały.

Ty vykázav mez moři po vše věky,
z skal hojně vřídly rozvodňuješ řeky.
Tu zvěř se chladí, na polích co žije,
tu los, a žíznivý tam jelen pije:
tam po větvičkách ptáci poskakují,
a střídajíc se vděčně prozpěvují . . .

Morzu granice wytknąwszy na wieki,
źródłami z opok powzbierałeś rzeki.
Tu się zwierz chłodzi, co na polu żyje,
tu łoś, tam jeleń upragniony pije:
tam po gałęziach ptaszęta z roskoszą
pienia ci wdzięczne na przemiany głoszą . . .

A tak doslova všech pět slok dalších, jako na př. zvlášť určitě ukazuje strofa předposlední:

Kdož sečte to, co moře v sobě chová?
Tvéť všecko jest, co letí, jde i plová.
Hrst otevřeš? ej, všickni nasyceni;
tvář odvrátíš? ej všickni zasmuceni;
jim ducha vezmeš? v nic se obracují,
jim ducha nadchneš? hned zas obživují.

Któż to wyliczy, co morze ukrywa?
Twojeć to wszystko, co leci, co pływa.
Otworzysz rękę? wszyscy nasyceni:
zwrócisz oblicze? wszyscy zasmuceni.
Ducha im weźmiesz? wniwecz się obrócą:
ducha im natchniesz? do życia powrócą.

Také selankový tón zejména Karpińskému dařil se dobře a poutal Puchmajera. Kazimír Brodziński v úvodě k jeho básním (O życiu i pismach Franciszka Karpińskiego, Dzieła I, 21) praví: ‚Muza jego jest mieszkanką dolin, gajów słowiczych, dumającą nad strumykiem spokojnie plynącym; nie dla niej są wzniosle siedliska orlów, i głos jej słabieje przy gór huczącym potoku.' Pro tento věrný tón idyllicky laškujícího století mnohé z Karpińského selanek znárodněly.

Puchmajer vybral si především báseň ‚Dafne i Korydon' (I, 54) a udělal z ní svou ‚pastýřku' ‚Mládek a Jela' (II, 83):

Což jest to za kraj? (krásná lkala Jela.)
Vždyť jsem tu pěkné ovce neviděla;
ba ani strom se rovně nepne vzhůru,
má leckdes lístek, suchou všudy kůru;
i ptactvo lesní nezpívá, leč cvrčí,
i potok kalný smutně tady hrčí;
i lid ten zdejší, úplné dle shody,
jest tak jak ovce, stromy, ptactvo, vody.

Jakiżto kraj jest? (Dafne się żaliła.)
Ani tu pięknych owiec widać siła,
ani tu drzewo prosto rośnie w górę,
liściem okryte ledwie znaleźć które;
i ptastwo leśne tu śpiewać nie umi,
i potok brudny smutno tylko szumi;
i lud tutejszy dla zupełnej zgody,
taki, jak owce, drzewo, ptastwo, wody.

Tím Mládek, an se za dub blízký schoval
a Jeliných všech kroků pilně hlídal,

se velmi pohnul; v níť se zamiloval,
a protož tak jí smutně odpovídal:

Korydon, który za drzewem schowany
wszystko to słyszał, wzruszył się tem znacznie,
bo kochał Dafnę, i chciał bydź kochany.
Dlatego z żalem odpowiadać zacznie:

Ó Jelo! když si prvním vstoupla krokem
v to vůkolí, jakžs nás svým jasným okem,
svou těla spanilostí všecky jala!
Oh, tohos nám tam neobětovala,
Vše haníš zde; i stromoví, i vody.
Čis jaké vzala z ovec našich škody?
Vždy poslušné jsou pastuchovi svému,
vše, co jim poví, uhodnou to jemu;
pryč žádná svou se neodstraní volí,
i bez stráží se pasou tiše v rolí . . .

O Dafne! kiedyś pierwszy raz stanęła
w tej okolicy, jakeś nas ujęła
twemi oczyma, twem ruszeniem ciala!
Nie toś, oh! nie to nam obiecywała.
Wszystko tu ganisz, aż do drzew i wody.
Cóż ci zrobiły owiec naszich trzody?
Wszystkie posłuszne swemu pasterzowi:
zgadują prawie, co im tylko powi.
Żadna swą wolą nie pójdzie na stronę:
pasą spokojnie, chociaż niestrzeżone . . .

A tak dále: doslovně společná apostrofa na čížka a na věrnou jeho samičku, na stružku a stálý její břeh, na věrnost v přírodě vůbec. A jak básníci začali, tak i shodně končí:

V tom chtěla Jela říct cos o milosti:
však ale Mládek zemdlel od žalosti.

Dafne coś chciała mówić o miłości;
ale Korydon zemdlał od żałości.

Podobně Puchmajer přejal i píseň ‚Jele tesknost po jaře‘ (II, 36) z Karpińského selanky ‚Do Justyny. Tęskność na wiosnę‘ (I, 34).

Kolikrát již slunce vstalo,
  den co bleskem zanítí:
což se světlu mému stalo,
  že mi potud nesvítí?

Kam jen kouknu v kraji koli,
  již až mílo rozkvetá
oseníčko bujné v poli:
  můj se klásek nemetá!

Hlučně slavík tluče v sadě,
  háj se celý ozývá;
ptactvo zpívá pohromadě:
  můj mi ptáček nezpívá!

Již, co země sněhu zbyla,
  síla kvítků vychází;
růže louku ošlechtila:
  můj mi kvítek nevzchází!

Mám-li tě vždy, jaro, prosit:
  Krutou zažeň nehodu?
Mám-li pláče dýl zem rosit?
  Vrať mi milou úrodu.

Już tyle razy słońce wracalo,
  i blaskiem swoim dzień szczyci:
a memu światlu cóż to się stało.
  że mi dotychczas nie świeci?

Już się i zboże do góry wzbilo,
  i ledwie nie kłos chce wydać.
Cale się pole zazieleniło;
  mojej pszenicy nie vidać!

Już słowik w sadzie zaczął sve pieśni,
  gaj mu się caly odzywa.
Klócą powietrze ptaszkowie leśni;
  i mój mi ptaszek nie spiewa!

Już tyle kwiatów ziemia wydala
  po onegdajszej powodzi:
w różne się barwy łąka przybrala;
  a mój mi kwiatek nie schodzi!

O wiosno! pókiż będę cię prosił,
gospodarz zewsząd stroskany?
Jużem dość ziemię łzami urosił —
wróć mi urodzaj kochany.

Zcela tak má se i s jinými dalšími. Puchmajerovy ‚Dvě sestry. Na A. B.**‘ (III, 27) jsou věrným převodem Kniaźninovy básně ‚Dwie siostry. Do Anny Świętorzeckiej‘ (II, 67); a Puchmajerova píseň ‚Na Marynu‘ (IV, 93) je skombinována z Kniaźninovy ódy ‚Do Elmiry‘ (II, 14) a ‚Do strumienia‘ (II, 77). Jinými slovy: ze všech drobnějších lyrických básní Puchmajerových, pokud jsou vzaty z cizích originálů, bez přímé předlohy zdají se býti skládány toliko ‚Večír v létě‘ (I, 41), ‚Píseň jarní‘ (I, 44), ‚Píseň jarní Milost Slečny‘ (I, 122, nepojatá do pozdějších sebraných veršův), Janek (II, 106), ‚Volení‘ a některé drobnůstky jiné — ač nenajdou-li se ještě vzory i těch.*

Než dle prohlášených zásad Puchmajer překládaje věci francouzské, nepřeváděl z předlohy původní, nýbrž z pravidla užíval hotových už překladů polských.

Tak především v hledaném zboží století osmnáctého, v nové odrůdě bájky, jejíž původce Jean de La Fontaine (1621—1695), přítel Boileauův a Molièreův, na zámku spanilé mladé vévodkyně Bouillonské pomáhal zakládati ‚drobnou‘ poesii.

* Je to dosti pravděpodobno. Dr. Jan Máchal ve spisku ‚Ant. J. Puchmajer‘, vyšlém v druhé polovici prosince 1895, ukázal na př. vzor Puchmajerovy prosaické stati ‚O štěstí člověka. List Rozyně‘ v Karpińském (O szczęściu człowieka. List do Rozyny), předlohu k ‚Ódě k jmeninám V. B. slečny M— z R—‘ v Kniaźninovi (Na urodziny księżny Izabelli Czartoryskiej), a k ‚Ódě o nepokojnosti duše z prozřetedlnosti božské. Dle 72. žalmu‘ v J. B. Rousseauovi (Inquiétude de l'ame sur les voies de la providence. Tirée du psaume 72).

Lafontaine stal se miláčkem francouzsky čtoucího obecenstva svými ‚Contes et nouvelles‘, v Paříži poprvé vydanými 1665. Hrála v nich zdravá gallská veselost, pravý francouzský esprit a ovšem i frivolní duch pařížský, jenž jim otvíral dveře salonů jako zboží hledanému v dobách blížícího se rozkvětu ‚anakreontiky‘. Ale na tom Lafontaine nepřestal. Všechnu svou duchaplnost, konversační lehkost, vypravovatelské a malířské umění, dramatičnost, poutavost a přirozenost látky vtělil v ‚Bájky‘, ‚Fables‘, jež od r. 1668, kdy vydal první svazeček, doplňoval téměř čtvrt století; kniha dvanáctá vyšla r. 1690. Lafontainovy Bájky vzdělanému světu evropskému staly se knihou klassickou, jako mistrovské kusy umělce, myslitele a společenského virtuosa.

Tento vtipný, hravý, veselý, rozpustilý básník a nevyrovnatelný vypravovatel zalíbil se nejen doma, kde stvořil školu napodobitelů, z nichž nejznámější je Florian, nýbrž i v Němcích nadmíru. Bájky a povídky jeho veršem napodobil předchůdce německých anakreontiků Hagedorn 1738, napodobil Gellert 1746, napodobil Gleim 1755 a celá jeho družina s větším menším štěstím. Bájka stará i nová, esopovská i lafontainovská, prosou i veršem, stručná i rozvedená, praxe i theorie její až do konce století zůstala na denním pořádku. A podobně i v Polsku. Nebylo básníka z doby Stanislava krále, aby se nebyl pokusil také o nový druh bájky; Fontaina překládali, napodobili, starší zpracování přetiskovali (Jablonowského ‚Ezop nowy polski‘ z r. 1731 na př. ještě 1767 vyšel ‚powtórnie na prożbę wielu osób‘); a Kniaźnin, horlivý následovatel nové francouzské bájky, volá: ‚Postawę i krój . . . na wzór Fontena brać starałem się: szczęśliwy! jeźlim cokolwiek do tak pięknego wzoru zbliżony‘.

Bylo takřka nemožno, aby po tom módním ‚veselém‘ zboží, které nadto i pravdu chtělo podávati po drobtech příjemných, nebyl sáhl i náš sečtelý ‚veselý poet‘ Puchmajer. A sáhl šťastně. Většina z jeho čtvrt sta bájek, více méně lafontainovských, od prvního otištění v ‚Sebráních‘ nebo ‚Nových básních‘, vtiskla se v pamět domácího potomstva a podnes udržela se v nestenčené oblibě čítankové. ‚Oklamaná naděje‘, ‚Tesař a Merkur‘, ‚Dvě myši‘, ‚Rada zvířat‘, ‚Hora k porodu pracující‘, ‚Hlemejžď a zajíc‘, ‚Satyr a pocestný‘, ‚Vrána a liška‘ a jiné putovaly z knihy do knihy, odříkávaly je generace, a odříkávaly je netušíce, že ty básně látek a jmen zdánlivě českých, ovzduší a názoru blízkého, vypravované mluvou laškovně a důvěrně domáckou, většinou jsou pouhé lokalisované překlady nebo zpracování z Lafontaina. Že jsou lafontainovské, v záslužné rozpravě zjistil Čeněk Ibl (‚Bájky Puchmajerovy‘. Výroční zpráva reálky pardubské z r. 1882, str. 3—37). Než vychází na jevo, že básník náš ani zde nečerpal přímo z pramene, nýbrž věren jsa zásadě vyslovené, šel za předlohami polskými.

Ze zpracování polských Puchmajer vybral si úpravu *Kniaźninovu*, ne snad nejzdařilejší, ale jemu asi nejpřístupnější. Byl mu přístupen buď ve vydání varšavském 1776 ‚Bayki y powieści w trzech księgach‘, anebo v třetím svazku Kniaźninových ‚Poezyí‘ z roku 1787—8 [vydání Bobrowiczova tomik I, 1—68]. Více méně věrně pak přidržel se znění toho v básních ‚Mlíkařka‘ neboli ‚Oklamaná naděje‘ (Wieśniaczka z mlekiem), ‚Tesař a Merkur‘ (Kmieć i Merkury), ‚Rada zvířat‘ (Rada zwierząt), ‚Pes a vlk‘ (Wilk i Brytan), ‚Liška bez oháňky‘ (Liszka bez ogona), ‚Dvě myši‘ (Dwie myszki), ‚Čáp a liška‘ (Bocian i liszka), ‚Hlemejžď a zajíc‘ (Żółw i zając), ‚Žáby o krále prosící‘ (Żaby o króla proszące), ‚Mravenci a kobylka polní‘

(Mrówki i konik polny), ‚Pavouk a moucha‘ (Pająk i mucha), ‚Žaludek a oudové‘ (Żołądek i czlonki), ‚Hora v polohu‘ (Góra w pologu), ‚Vlk a jehně‘ (Wilk i baranek). Přímo podle Lafontaina tudíž skládal asi jen bájky dvě: ‚Satyra a pocestného‘ a ‚Vránu a lišku‘.

Puchmajer drží se předlohy své dosti věrně. Volá-li na př. český tesař (‚Tesař a Merkur‘ II, 88): ‚Běda, vzkřikne, rukama si lomě: jakž se krutě o mě protivný los opírá — nedost, že mne tudy přetěžkými hněte trudy, ostatní mi ještě živnost odbírá! Což si počnu? To tam, čeho sem měl nejvíc třeba! Čím si nyní vydělám kus chleba?‘ — naříká tesař polský (II, 60): ‚Jakże, zawoła, los mną poniewiera! Nie dość ciężkiemi znoić mię trudami, ostatni jeszcze sposób mi odbiera. Cóż teraz pocznę? o nieba! Czym zarobię na kęs chleba?‘ Spočívají-li naděje české paní Pepice (III, 49) v tom, že ‚myslila koupiti s kopu vajec a na ně nasaditi troje slepice do kukaně‘, a z nenadání ‚ach, přenešťastná chvíle: vejce, kuřata, slepice, prase i vepř i kráva i týle, vše tu zhynulo s mlíkem!‘ — tož polská ‚pani Maciejowa‘ (I, 41) rovněž ‚myślila kupić ze dwie kopy jajec, i do nich troje kwoczek przysadzić‘, a rovněž ‚ach, smutny losie: krowa i ciele, i wieprzyk i prosie, kurczęta, kwoczki, i dwie kopy jajec przepadły z mlekiem!‘ A zpovídá-li se český osel (Rada zvířat V, 79): ‚Připomínám sobě, že sem jedenkrát, tou právě chvílí, když již slunce k západu se chýlí, po posvátném Benediktínů šel palouce. Místo, hlad a chuť, a lístky páchnouce, či i, tuším, jakýs čert mne pokusil, že sem hrstku trávy uškub zakusil .. zle sem učinil, to jisto; neb sem neměl práva‘ — osel polský (I, 57) ‚zaczyna spowiedź: Przypominam sobie i żem raz, rzecze, o wieczornej chvili sedł po święconej Kamaldułów łące: głód wielki, pochop, i ziolka pachnące, czyli też, myślę, djabli mnie skusili, że garstkę

trawy zerwałem; złem to uczynił, bo prawa nie miałem'. A tak dále. Ale při vší závislosti Puchmajer nezčešťuje otrocky: jako výborný znalec obou jazyků znění svoje přibarvuje hojnými individuálními obraty, vložkami, škrty, slovem: dokonale *zčešťuje,* jak dokazují na př. ‚Hora v polohu', ‚Vlk a jehně', ‚Pes a vlk', ‚Žaludek a oudové', uvedený ‚Tesař a Merkur' a j.

A tím právě bájky Puchmajerovy zjednaly a udržely si doma oblibu: svým důvěrným, českým tónem — k čtenáři vedly si po domácku. Eleganci, pružnost a švižnost Francouzovu a Polákovu skladatel náš nahradil sousedskou hovorností a názorem vrstev, jimž psal. Puchmajer výborně lokalisuje; všude česká idylla venkovská nebo maloměstská, česká příroda: náš dvůr, pole, les, naše selka, náš čeledín, náš svět zvířecký. A především a hlavně populární, dobrá, věrná česká mluva, Puchmajerova přední ctižádost. Kdoby na př. nebyl četl za původní báseň o pověstné paní Pepici, když přece ji skladatel prohlásil za ‚dceru své přítelkyně', když jde na trh do Mělníka, když mluví tak důvěrně o kukani a jiných praktických ideálech české selky, a hlavně když tragikomickou její příhodu básník náš, čtveračivě pošilhávaje po své vlastní osobě, končí takto (v prvotném znění ‚Mlíkařky', Nové básně 1798, 51):

Každý z nás, i blázni, i mudrci praví,
větrné mosty si k štěstí v kotrbě staví.
Sní se nám všem bdícím — jakž je nám tu blaze!
Tak se mně zdá leckdys, že mne v Praze
za kanovníka neboli za probošta volí
s čepicí a s holí.
Lid mne pražský miluje, ctí a zvelebuje.
V tom mne nějaká náhoda ze sna vyburcuje —
dám hned proboštství i kanovnictví kvindy:
jsemť ach! k[apl]an pra[chati]cký zas jak jindy . . .

Puchmajer nepřestal na Kniažninovi. Čerpal i z Krasického, literární chlouby věku Stanislavova, jehož anakreontice redaktor ‚Sebrání' byl tak blízek, a krále polských bájkářův, pro kterýžto obor básník náš měl takovou zálibu. Obecná chvála za života i po smrti zněla a zní podnes o bájkáři Krasickém. František Dmochowski už 1801 v sedění varšavského Towarzystwa przyjaciół nauk pověděl o Krasického bájkách (slova jeho přecházejí z vydání do vydání jako předmluva; citujeme dle textu: Dziela Krasickiego, dzesięć tomów w jednym, Paryż 1833, str. V): Obor bájky ‚stworzył Ezop, wyksztalcil Fedr, a La Fontaine przez wdzięki prostoty i szczérości w rzędzie najpiękniejszych literatury plodów postawił. Powiedziano o nim, że malował naturę, a pęzel zatrzymał. Zdaje się jednak, że pozwolil tego pęzla Krasickiemu. Te dwa dowcipy godne były udzielać się sobie, i poeta polski zaufania bajkopisa Sekwany nie zawiodł.. Żaden [z bájkářů polských] nie doszedł Krasickiego' . . . A o formě Krasického se praví: ‚Płynął mu potokiem wiersz z pod pióra szczęśliwy, który snuł dowcip niewymuszony i samorodny; cudna była též jego polszczyzna, mianowicie w wierszu'. (Bartoszewicz, Hist. lit. polsk. str. 419.) A tak zajisté již první vydání, bez jména skladatelova vyšlé ‚Bayki y Przypowieści na cztery części podzielone', w Warszawie 1779, dostalo se do rukou Puchmajerovi. Z něho (Część trzecia č. 18, 8 a 16) převzal tyto drobnosti:

Lev pokorný.

Nebezpečno lhát i mluvit pravdu při dvoře.
Lev chtě všecky přesvědčiti o své pokoře,
kázal haniti se zjevně. Liška dí: Jsi vinný,
neboť's tuze dobrý, laskavý a dobročinný.
Vidouc, že to trpí, když jej liška hanila,
řekla ovce: Krutýs tyran, žrout — již nežila.

Lew pokorny.

Zle zmyślać, zle i prawdę mówić v pańskim dworze.
Lew chcąc wszystkich przeswiadczyć o swojej pokorze,
kazal się jawnie ganić. Rzekł lis: Jesteś winny,
boś zbyt dobry, zbyt laskaw, zbytnie dobroczynny.
Owca widząc, że kontent, gdy liszka ganila,
rzekla: Okrutnyś, żarlok, tyran . . . już nie żyla.

Knihy.

V jisté knihovně se knihy povadily.
Když pak rozličnými jazyky
nectnostně se hašteřily,
Vejde strážce k nim, a ptá se kroniky:
‚Nač ty vřesky medle?‘
Proto, že si směl mne posaditi vedle
toho bezectného lháře
kalendáře.
‚Vše se tu, dí strážce, řádně postavilo:
smyslí on, co bude — smyslíš ty, co bylo.‘

Xięgi.

W pewnej bibliotece, gdzie byla nie pomnę,
powadzily się xięgi; aże niezbyt skromne,
lajaly się do woli różnemi języki.
Wchodzi bibliotekarz, pyta się kroniki:
Dlaczego takie vrzaski? Dlatego się swarzem,
iżeś mnie śmial położyć obok z kalendarzem.
Wszystko się tu porządnie, rzekł jej, posadzilo:
on zmyśla to, co będzie; ty zmyślasz, co bylo.

A podobně i drobotinu ‚Pán a pes‘ (‚Pan i pies‘).
K těmto třem bájkám přistupuje ještě čtvrtá, posud pokládaná za volné zpracování z Aviana: ‚Lakomý a závistný.‘ I to je překlad z Krasického, kde je rovněž nadepsána ‚Łakomy i zazdrośny‘. (Część druga č. 16):

Opustivše vlasti, žen i dětí,
s závistným šel skoupý; Peroun s nimi třetí.
Když svou cestu skončili:
Já jsem Zeus, dí bůh, a bysteť toho zkusili,
oč mne prosit budete, toho dojdete;

dostane, co bude koli první chtíti,
druhý má to dvojnásobně míti.

A tak dále až do konce:

Stalo se. I tak, an v také získat měli době,
ztratil oka závistný, a skoupý ztratil obě.

Porzuciwsy ojczyznę i żonę i dzieci,
szedł lakomy z zadrośnym, Jowisz z nimi trzeci.
Gdy kończyli wędrówkę, bożek im powiedział:
Jestem Jowisz: i żeby każdy o tém wiedział,
proście, o co chcecie: zadosyć uczynię
pierwszemu, a drugiemu w dwójnasób przyczynię . . .
Stało się. I co mieli zyskać w takiéj dobie,
stracił jedno zazdrośny, a lakomy obie.

Celková bilance prvního novočeského bájkáře vypadá tudíž takto: čtrnáct kusů z Lafontaina-Kniaźnina, dva přímo z Lafontaina, čtyři z Krasického, tři (,Mračno', ,Krokodýl a sum' a ,Pěnice a slavík') z Floriana: t. j. 23 bájek Puchmajerových má 23 vypočtených předloh francouzsko-polských.

Nejinak Puchmajer nakládá s Montesquieuovým uvedeným už románkem ,Temple de Gnide', vydaným 1725. Co tehdy podléhalo vlivu francouzskému, vše ,Gníd' chvatně si překládalo: Italové, Němci i Poláci. Už 1776 ve Lvově vyšel ,Kościoł knideyski', anonymně a prosou. A hned 1778 ve Varšavě Josef Szymanowski veršem vydal skladbu znovu: ,Świątynia Wenery w Knidos' na nějaký čas stala se nejoblíbenější knihou v salonech polských. Hr. Jan Tarnowski vydal ji v Parmě 1804 tak skvostně, jak nevyšel žádný polský spis Kniaźnin překlad ten prohlásil za ,poema . . . które honor czyni literaturze polskiej'. Hr. St. Potocki velebil Szymanowského, že ,z języka rycerskiego zrobił język miłości i czucia'. Bentkowski ještě 1814 (Hist. lit. I, 468) praví, že ,tłómaczenie to stanowi epokę w literaturze naszej', atd. Ale naše doba střízlivěji hledí

na Szymanowského a jeho kruh. Už u Bartoszewicze (Hist. lit. polsk. 435) čteme: ‚Talenta ich niezmiernie male; . . . lepsi byli w ogóle z nich obywatele jako poeci.‘ V ‚Svatyni Venušině‘ Szymanowski prý ‚oprócz gładkiego wiersza nie ma nic, ale . . krytycy owcześni wysokiéj klassy . . pod niebiosa wysławiali ten poemat. Jeden z nich (uvedený Potocki) kazał na ślepo wierzyć naszym ojcom, że literatura ojczysta nabyla arcydzieło w téj świątyni‘ . .

Nuže Puchmajer, odchovanec francouzsko-německo-polské anakreontiky, také vysoce cenil, co cenili jeho vrstevníci, a chutě překládal z polštiny všech sedm zpěvů neboli ‚písní‘, verš za veršem, věrně od počátku do konce. Praví v předmluvě sám: ‚Přeložení toto polské přepěkným mi bylo vzorem, na kterýž hledě, já v překládání svém sem pokračoval.‘ Toliko oblíbený rymovaný alexandrin Szymanovského proměnil v nerymovaný verš ‚šestinohý hřímající‘, ovšem přízvučný, dle nauky Dobrovského. Vizme několik příkladů této ‚galantní‘ poesie hned z ‚písně‘ první:

Město stkví se v krajině té, kde vylila hojnost
darů ctných a rozmanitých ruka osudu štědrá.
Jaro tu panuje vždy a šťastná ouroda půdy
dává bydlitelům, co chtí, vše volně a hojně.
Zima tu nepokazí, ani valná vichřice kvítí.
Zefír lichotivý, an vábí z poupěte růži,
lehkých na křídlách všudy vůni po kraji libou
roznáší a povlovným tvář schlazuje váním.
Stinných po dolinách, kde bujná stáda se pasou,
vonné rozmanitou se chlubí květiny krásou;
ptactvo tu po křovinách až mílo se střídaje zpívá;
potoci hrčící a zvučné háje tu vábí . . .

Miasto leży w tym kraju, na który bez miary
obfite szczodrą dłonią los wysypal dary;
wieczna wiosna panuje, ziemia urodzaje
nad zamiar chęci ludu, bez pracy wydaje.

Zimno kwiatów nie zwarza, i wiatr się nie sroży,
zefir wonnym rozwija tchnieniem pączek róży,
bujne łąki, gdzie trzody bez strachu się paszą,
różnobarwistym wdzięcznie szmelcem kwiatki kraszą,
ptaszki w krzakach miłośnym rozkwilają pieniem;
lasy wabią odgłosem, strumyki mruczeniem . . .

Vymalováno je zas tam dál, jak Milině pěkné
dává běloruká číš plnou nektaru Júno.
Vulkán má z toho potěšení, když Láda mu věčnou
věrnost slibuje, přísahajíc; ale božstvo se směje.

W blizkim znowu obrazie Bogini Wenera
puhar z ręki Junony z napojem odbiera.
Tam Wulkan z szczęścia swego niezmiernie się cieszy,
Wenus wierność przysięga, a Bogów to smieszy.

Nedočkavý ten Bůh zas dál vede Žížlilu k svadbě!
Bohů vystrojených jde za ním hromada hlučná.
Než ona z ruk se mu rve, a čím je postele bližší,
tím mu mocněji odpírá a se silněji brání.
Až si v odporu tom, tak šťastná náhoda chtěla,
poodhrnula klok a bílou odkryla sukni.
Závista však ale muž vnad božských Miliny hledě,
čerstvější je, je skrýt, než teď se pěstovat s nimi.

Tam dalej na weselne porywa ją gody,
Bogowie z ciekawości biegną z nim w zawody.
Ta mu się w rękach szarpie; im bliższa posłania,
tym się silniej szamoce i uporniej wzbrania;
aż przypadkiem szczęśliwym tak się przytrafiło,
że się suknia zagięła, płótno odchyliło.
Mąż skorszy taić wdzięki, niż się pieścić z niemi,
czym prędzej je rękami kryje zazdrośnemi.

K posledu pokládá svou choť již na lože, čistě
připravené, a přívětivou chutě záclonu spouští.
S krásnou přemilostnou tu stále se těšiti tuší.
Převeselá jest tvář a jasná Bohyně každé;
Bohů pošmourná; a na obličeji Marsa
cos jak závist zasmušilá až hrůza se mračí . . .

Tu ją na łoże kładzie lubeżnie ścielone,
i przyjazną z pośpiechem już spuszcza zasłonę;
już pono rozpoczyna pieszczoty miłośne,

natrętny tłum odchodzi, Boginie radośne,
Bogowie zaś się smucą, a na Marsa twarzy
coś jak zawiść ponura gwałtownie się żarzy . .

A tak až do posledního dvojverší posledního, sedmého zpěvu:

V tom mne objímá a svou mi zas zvěstuje milost:
sladkou však, ó žel! být vinnu, mi naději zbourá.

W tym mię ściśnie, dawniejszą czułość znowu wznawia,
lecz nadziei do winy, przebóg! nie zostawia.

Týmž způsobem Puchmajer vede si i s Gressetem, tolikéž jedním z ‚veselých poetův', oblíbencem rokoka, jehož rozmarné drobné epos ‚Vert-Vert', ‚Papoušek zelenoušek', dlouho v svěží paměti zachovalo duchaplného exjesuitu francouzského. O ‚Papouška' Puchmajer se sice nepokusil, přeložil jej později Dom. Kinský; ale vybral si drobnější, rousseauovskou sentimentálností dýšící idyllu ‚Le siècle pastoral'. Než i zde přednost dal hotovému překladu Kniaźninovu ‚Wiek złoty' (III, 176), vynechav pouze závěr, jímž J. J. Rousseau v duchu své filosofie opatřil skladbu Gressetovu, a naproti tomu podle francouzského originálu vloživ čtyři strofy (6—9), jež v Kniaźninově znění byly vypuštěny. Ve ‚Věku zlatém' (II, 167) čteme na př.:

Bohatá a pěkná země
  sloučila, rok po roce,
podzimní i jarní plémě,
  sladké s kvítky ovoce . .

Místo střechy z listí loubí,
  strop jen z vrbí pletený,
za chrám měli husté doubí,
  za oltář drn zelený . .

Zbytečných v ty libé chvíle
  potřeb jak my neznali;
jak žít vesele a míle,
  o to jen se starali . .

Ale byl-li kdy věk taký?
  Kdož tak pěkné chvíle znal?
Viděl-li je svědek jaký
  na světě, co o nich psal?

V nejdávnější koukám děje;
  kdo se na svět zahodil,
každý touže slzy leje,
  že se pozdě narodil.

A polská předloha pabásňuje:

W bogatej ziemia powłoce
  łączyła, w on czas radosny,
jesieni wiecznej owoce
  z kwiatami ustawnej wiosny..

Szałasik liściem sklepiony,
  ozdobą jego wierzb cienie;
kościołem gaik zielony,
  ołtarzem kwiatów skupienie.

Nieznali z pracą sztuk tyłe,
  których potrzeba dziś szuka;
jak żyć wesoło i mile,
  cała ich była nauka..

Lecz, nie malujęż chimery?
  Wiek śliczny? byłże on przecie?
Pisałże to świadek szczery,
  coby go widział na świecie?

Najdalsze otwieram dzieje:
  każdy wiek żale rozwodził.
Z skargami każden łzy leje,
  że się już potym urodził.

Vedle těchto celistvých předloh jiné Puchmajerovy skladby ozývají se i různými reminiscencemi drobnými. Ač na př. ‚Můj Ráj' má stopy Bürgrových písní ‚Das Dörfchen' a ‚Lust am Liebchen', přece znějí v něm i vzpomínky na Kniaźnina. (‚Poezye', úplné vydání vilenské r. 1820 dle původního varšavského z l. 1787 a 1788, I, 126):

Tu, kdy můj se koří
rozum před věrou,
ctnou mé srdce hoří
Bohu oſěrou —

I lekkim w górę wzniesieni skrzydłem,
Tam, kędy rozum pod wiarą,
Tam, kędy óltarz wieńczył kadzidłem,
Z twoją złączyli ofiarą.

Kromě jiných příležitostných pak zejména ‚Hlas Čecha', připsaný Fr. Šternberkovi, některé verše přijal z ódy Kniaźninovy ‚Do ojczyzny' (‚Poezye' I, 167—8):

A svalit má se (bez naší-li viny?)
vše, Čech co slove, v věčné rozvaliny?

Jakże się z twojej wydźwigniesz ruiny,
matko! takiemi otoczona syny?

Že krk jhu nahne, neb se valí na to,
kde moc ho pudí, neb mu stkví se zlato.

Kłaszcze mu podłość, i kark jarżmu nagnie...
Gdzie pędzi przemoc, lub mamona świeci...

Než to vše jsou drobnůstky, význačné toliko pro způsob tvorby Puchmajerovy.

Nastává otázka, co to všecko pro našeho básníka znamená, a má-li po tom všem Puchmajer vůbec ještě nějaký význam v dějinách české poesie?

VI

Úkol literární historie, pokud zůstává v ě d o u, je znám: posuzuje básníka z doby, v níž žil, a z okolností, za nichž působil; z individuality, jež mu je vrozena, a z prostředků, jež mu byly po ruce; a posléze z účelů, jež si vytkl sám.

Puchmajer, v úvodě k překladu ‚Chrámu Gnídského' promlouvaje o otázkách prosodických, hlavně

o přízvučném hexametru, praví: ‚Ó by se nyní dokonalejší, nežli sem já, vydařil básníř český, anby trním a hložím ještě sem tam prorostlou k Parnasu cestu, kterou sem já s jinými první proklešťovati počal, dohola vymýtiti a vyhladiti a pěknou tuto básnířství českého ratolístku k rozkvetení přivesti uměl a chtěl!“ Šlo mu tedy o formu, o nic jiného. A na místě, již uvedeném z předmluvy k ‚Fialkám‘, znovu praví výslovně, že vlastní mínění o jeho básních je velmi mírné, a že za jedinou jich zásluhu, ‚dá-li se jim jaká‘, pokládá lehký verš, čistý rým, jasný způsob mluvy a ‚čirou, žádnými truskami z ruštiny anebo z polštiny nezaškvrněnou češtinu‘. Tedy opět stránka vnější. Puchmajer byl si dobře vědom své látkové nepůvodnosti, své malé invence: jeho cílem zůstává dobrá jazyková i veršová forma.

S toho hlediska jsme povinni naň pohlížeti.

Jaké vzory domácí Puchmajer měl před sebou, když počal psáti? Několik veršovců Thámovských, bez básnického nadání, bez svéráznosti a čistoty jazykové, bez prosodické formy. Hledal tedy vzory jinde, musel je hledati. A co našel, podal po svém způsobu jak uměl nejlépe. I látkou, i formou pak už průběhem několika let rozšířil, ba takřka stvořil nové naše básnictví. Dal nám příklady ód duchovních i světských, veršovaných poslání k přátelům, idyl i písní anakreontických, bájek i rozmarných rozprávek veršem, překladů velkého slohu z jazyků moderních i antických. Čistý, správný trochej, jamb, daktyl přízvučný, o nichž před Puchmajerem básnictví naše nevědělo, utvořil takřka z ničeho: doma aspoň k tomu neměl vzorů žádných. A právě tak utvořil i dobrou, výraznou, pěknou mluvu básnickou. Naplnil tedy svůj program, a cíle svého dosáhl dokonale.

Komu psal Puchmajer, kdo bylo jeho obecen-

stvo? Čtenářové na předměstí, v malém městě, na vesnici, sedlák, řemeslník, kupec, a na nejvýš ještě několik ‚studovaných‘ vlastenců, kteří byli odchováni vkusem doby. A vkus ten, vedle kluzké anakreontiky, byl posměvačný, trivialisující, burleskní. Hněvkovský, jenž sám se pokládal i byl pokládán za nejčeštějšího z Puchmajerovců, je klassickým toho dokladem. Kdo tehdy psal lidu, nutně snižoval se k způsobu jeho vyjadřování. Proto Puchmajer, prohlížeje k čtenářstvu svému a podléhaje názorům doby, někdy prokládá a parafrasuje své předlohy, proto k prostým mluví ‚po sprostu‘, proto, zejména v bájkách, lokalisuje, posílaje na př. svou paní Pepici z Nadějovic do Mělníka, svého pocestného o Šimoně do Třeboně, klada údy svářící se s žaludkem do časů krále Hladoleta, horu, pracující k porodu, do dob Libušiných ke Chlumu, k Netolicům, k Chebu, k Pardubicům, nazývaje lišku paní Rusou, myš paní Hryžkou, čápa panem Masojídkem atd., jen aby vše čtenářstvu svému sblížil, učinil domácím a známým. Vše pak činí s porozuměním a účelně: v bájkách je ‚přihroublý‘ a ‚povídavý‘, v anakreontických písních věrně dle předloh ‚galantní‘, v ódách opravdový a vážný.

A jaká byla nová básnická řeč u nás před Puchmajerem? Skoro žádná. Musel ji tvořit od základu sám. Vzhledem k obecenstvu, jemuž psal, a vzhledem k nedostatečné látce i formě, kterou měl před rukama po svých předchůdcích, je zcela přirozeno, že celkem stojí pod svými předlohami. Ani francouzský, ani německý, ani polský jazyk literární neměl od počátku století sedmnáctého dobu své němoty; byl pěstován nepřetržitě a hojně. Jím dokonale vládly vrstvy vzdělané i výkonní umělci, jej laskavě a vydatně pěstovali a tříbili v salonech šlechtických i při trůnech královských, jím první hlavy národa odívaly své nej-

lepší myšlenky a jemu svítila a jej ohřívala přízeň mocných a bohatých. Když Puchmajer poznal francouzštinu, polštinu a němčinu, jazyky ty měly už za sebou literární rozkvět doby Ludvíka XIV., Stanislava Poniatowského i německé periody klassické. Kterak novočeský básník, jenž k prostému obecenstvu svému první promluvil za obecné slovesné němoty umělecké doma, mohl psáti způsobem tak uhlazeným a dokonalým, jako mluvil miláček pařížských boudoirův Lafontaine a Gresset, jak psali poeti gotinští a výmarští, jako mluvili chráněnci polského krále, knížat Czartoryských, hrabat Potockých: Krasicki, Karpiński, Kniaźnin a ti ostatní?

A kterak i jinak ještě na př. Poláci, a to právě vzorové Puchmajerovi, usnadňovali si práci! Když Kniaźnin skládal své bájky v manýře lafontainovské, měl už před sebou aspoň dvojí celistvý pokus podobný: Jabłonowského a Jakubowského, a to pokus velmi zdařilý. Od prvního, jak už řečeno, r. 1731 v Lipsku a znovu r. 1767 vyšel Ezop nowy polski to iest Życie Ezopa, filozofa frygiskiego, Sto y oko Baiek. (Przytym wybranych z xiąg różnych autorów, niektórych też Ezopa, niektórych samego autora inwencyi wierszem polskim . . . spisane przez Jana Jabłonowskiego, woiewodę ruskiego.) Čteme tam i zpracování themat, o něž později znovu pokusil se Kniaźnin, na př.: Żółw i zaiąc (str. 50), anebo jež vzdělali jiní, jako Jowisz i podróżny (90). Ještě větší pomůckou Kniaźninovi mohl býti druhý spisovatel, jehož Bayki Ezopa wybrane, wierszem francuzkim przez de la Fontaine ułożone (a przez Woyciecha Jakubowskiego, kawalera orderu s. Ludwika, g. brigadiera woysk francuzkich, polskim językiem z przydatkami wydane, w Warszawie 1774) přinášejí obsažný výbor z Lafontaina a v něm i kusy: Konik polny y mrówka (str. 7),

Wilk y Brytan (11), Mysz mieyska y mysz polna (20), Wilk y baranek (21), Liszka y bocian (35), Drewłupacz y Merkury (122), Zaiąc y żółw (186), Góra v połogu (265), Lis z uciętym ogonem (272) a j., jež všecky má i Kniaźnin. Nepřebíral ovšem slovně ze svého předchůdce, ale měl celou komposici, všecku zásobu obratů již před sebou a tím polovici práce uspořenu. A to vše ještě není dost. Kniaźnin co do času měl před sebou i ‚Bajki' slavného chráněnce Stanislavova, biskupa Adama Naruszewicze, v jehož knížce na př. na prvním místě je velmi pěkná ‚Rada zwierząt' (vydání Bobrowicza, w Lipsku 1835, str. 13—14). A měl před sebou, a to v pravém smyslu slova, i ‚Bajki' uvedeného už pověstného dobrodruha Stanislava Trembeckého, který mladost svou ztrávil při dvoře Ludvíka XV., znal se se všemi vynikajícími francouzskými literáty, a skoro devadesátiletý 1812 zemřel jako vegetariánský podivín v domě Potockého. V jeho bájkách je opět zpracován na př. Lis kusy, Góra w połogu, Wilk i baranek, Pająk i mucha. (Vydání Bobrowicza, v Lipsku 1836, str. 16 sl.) A poslední bájku Trembeckého na př. Kniaźnin četl tak důkladně, že jeho vlastní skladba není nic jiného než doslovný výběr veršů z hotové předlohy. Začíná-li na př. Trembecki (I, 22) morálkou: ‚Prawa są nasze jako pajęczyna: bąk się przebije, a na muchę wina', Kniaźnin (I, 6) počíná moralisovat: ‚Prawa są nasze jako pajęczyna: bąk się przebije, a na muchę wina'. Trembecki vypravuje o pavouku: ‚Widzieć mi się trafiło, kiedy raz nad oknem ze swojem się misternym rozpościerał włoknem', a Kniaźnin za ním: ‚Widziałem, jako nad mojem oknem pająk się swoim osaczył włoknem'. První: ‚Drżą drobne muszki, motyle, komory'; druhý: ‚Drżą drobne muszki, motyle, komory'. První: ‚Więc nic zważając na grozę pająka, i chrząszcz posunie

za przykładem bąka; a za nim i trzmiel, i osa potem, silnym szarpnęły przelotem'. A druhý: ‚Lecz nie swa-żając na grozę pająka, i chrząszcz posunie za przy-kładem bąka; a za nim i trzmiel i osa potem silnym szarpnęły przelotem'. Trembeckého pavouk filosofuje: ‚Mocniejszy na świecie słabszego gniecie', a mouchu ‚pająk zmęczy, wyssie i udusi'. Kniaźninův pavouk věrně za ním: ‚Mocniejszy na świecie słabszego gniecie', a — ‚pająk ją zmęczy, vyssie i zadusi'. Při tom pak pozdější skladatel ani slovem neudává, odkud vlastně čerpal.

Podobně si Poláci navzájem počínali v ódách žalmových. Karpiński na př. r. 1786 ve Varšavě vydávaje své ‚Psalmy Davida', mnohé žalmy již hotové přejal z úpravy Kochanowského, sotva že proměnil několik slov (viz Bentkowski I, 304 sl.). A Kniaźnin zase užil předlohy Karpińského takovým způsobem, že je to vlastně pouhý přepis. Ani zde žádný z nich neudává svého předchůdce. Na př. uvedená už při srovnání s Puchmajerem ‚Oda XVIII. o wielkości Boga. Psalm 103. skrócony' a Karpińského ‚Psalm CIII.' (II, 203) zní u obou:

Karpiński:

Taż wilgoć żywi dęby, sosny, klony,
i cedr Libanu twą ręką szczepiony;
gdzie ptak rozliczny z pisklętami żyje,
gdzie jeleń buja, gdzie się zając kryje.
Zna swoje czasy twarz xiężyca blada,
i słońce w porze wstaje, lub zapada . .

Zgłodniałe lwięta wychodzą w potrzebie,
rycząc, pokarmu żądają od ciebie.
Powstało słońce; wnet całą gromadą,
w swych się łożyskach spokojnie pokładą.
Tym czasem człowiek od porannej zorze
idzie pracować ku wieczornej porze . .

Otworzysz rękę, wszyscy nasyceni;
zwrócisz oblicze, wszyscy zasmuceni.
Ducha im weźmiesz, wniwecz się obrocą:
ducha im natchniesz, do życia powrócą.

Kniaźnin:

Też wilgoć żywi dęby, sośnie, klony,
i cedr Libanu twą ręką szczepiony:
gdzie ptak rozliczny z pisklętami żyje,
gdzie jeleń buja, gdzie się zając kryje.
Zna swoje pory twarz księżyca blada,
zna słońce, kiedy wstaje i zapada.

Tu głodne lwięta wychodzą w potrzebie:
rycząc, pokarmu żądają od ciebie,
Powstało słońce: wnet całą gromadą
w swoich się łożach spokojnie pokładą;
tym czasem człowiek od porannej zorze
idzie pracować ku wieczornej porze . .

Otworzysz rękę? wszyscy nasyceni:
zwrócisz oblicze? wszyscy zasmuceni.
Ducha im weźmiesz? wniwecz się obrócą:
ducha im natchniesz? do życia powrócą.

Kterak to vyložit? A kterak ospravedlnit na př., že Kniaźnin toliko při čtyřech ze svých bájek udává: ‚z Fontena‘, ač je jich odtud dobrá polovice? Nelze jinak, než z praxe doby. Lafontainovy bájky pokládaly se tehdy za věc obecně známou, za klassický majetek všech vzdělanců; nejmenovali jich ve svých zpracováních napodobitelé němečtí, neuváděli jich z pravidla vzdělavatelé polští. Právě taková praxe byla i při ódách, pořizovaných z žalmův, u Němců, Polákův i Rusů; Krylov na př. má řadu věcí přímo z Lafontaina, nehledíc ani k Žukovskému, jehož mnohé básně podnes vydávají se za originály, ač jich velká část náleží Schillerovi a Goethovi. A dokonce již idyllická lyrika přebírala se obecně. Z mnohých příkladů jeden. Nadaný německý anakreontik J. N. Götz (vydání

Ramlerovo, Mannheim 1785, je i v zdejší bibliotéce universitní s. 9 E 73, a mohl je dobře znáti též Puchmajer), básník, který dlouho pobýval na území francouzském a osobně se stýkal s Voltairem, přijal na př. do svých Vermischte Gedichte (I, 16) skladbu ‚Die goldene Zeit', která není nic jiného, než překlad Gressetovy uvedené už idylly ‚Le siècle pastoral' (Oeuvres, A Londres 1754, I, 155), jak určitě ukazuje hned začátek:

Goldene Tage, womit die Jugend der Erde geschmückt war,
Ach! ihr erscheint nicht mehr, als nur in dem Liede der Dichter.
Eure Freuden, so rein, so reizend, such' ich vergebens,
Einem Liebenden gleich, der vor dem holden Gemälde
Seiner Erblichenen steht, ihr traurig nachruft und jammert...

Précieux jours dont fut ornée
La jeunesse de l'univers,
Par quelle triste destinée
N'êtes-vous plus que dans nos vers?
Votre douceur charmante et pure
Cause nos regrets superflus,
Telle qu'une tendre peinture
D'un aimable objet qui n'est plus...

A tak s malými odchylkami až do konce; nikde pak není zmínky o tom, že je to pouhý překlad z Gresseta.

To snad stačí na ospravedlnění Puchmajerovo. *Není plagiatorem:* poctivě, i proti tehdejšímu zvyku, na sklonku své dráhy básnické vyjmenoval své vzory a předlohy. A nepřebíral jen on při svém chudém stole literárním; i jeho předlohy přebíraly ze sebe navzájem u stolů mnohem bohatších.

Jediný stín, jenž posud snad padal na našeho básníka, že totiž řadu svých bájek vzal z Lafontaina a jméno jeho zahrnul pouze pod ty neurčité vzory ‚jiné', dnes odpadá. Lafontainovské bájky Puchmaje-

rovy jsou z Kniaźnina, a toho uvádí. Uvádí J. B. Rousseaua, uvádí Gresseta i Floriana, uvádí Bürgra, Schillera i Karpińského. Co tedy spadá na ty ‚jiné‘? Na Lafontaina z původní předlohy bájky dvě, na Krasického báječky čtyři, a na E. Kleista některé parallely v básni jedné. To je všecko. ‚Nechci se zdáti, jakobych na způsob vrány cizím se chtěl chlubiti peřím,‘ praví Puchmajer, a také se nechlubil. Štít jeho je čistý.

*

A nyní na závěr několik slov o vlastním účelu Puchmajerově: o formální stránce jeho veršů. Dnes všichni polští dějepisci literární jsou v tom svorni, že slavená epocha Stanislavova duševně i formálně byla úplně v podruží francouzském. Přední souhvězdí té epochy: Krasicki, Węgierski, Trembecki, Naruszewicz, Karpiński i Kniaźnin názorem byli encyklopedističtí racionalisté ze školy Voltairovy nebo Rousseauovy, a formou odchovanci školy Boileauovy. A ještě o době 1795—1815 konstatuje Michal Wiszniewski (Historya literatury polskiéj, Kraków 1840, tom I, 39); ‚Literatura polska karmila się i zasilala francuzką. O literaturze polsko-slowiańskiéj nawet się nikomu nie śnilo.‘ Co zbylo tedy? Pouze forma. Kult této formy byl tak úsilovný, jako tříbení vnějšího mravu u tehdejší aristokracie společenské: jako ta tiše a hladce konversovala, způsobně se ukláněla a chodila, vybraně a pečlivě se strojila, tak aristokracie literární hladce a pečlivě upravovala jazyk, fraseologii, verš, tedy formu. Chvála formy zní o Krasickém; ‚dziela jego zostaną na zawsze ozdobą języka polskiego‘ čteme o Trembeckém; mistrovská řeč velebí se u Naruszewicze; ‚język czysty i poprawny‘ uznává se u Karpińského. Psali salonům.

Komu naproti tomu psal syn lidu Puchmajer,

řekli jsme již. Pod jakým silným vlivem domácí módy burleskní veršoval, také již jsme naznačili. Domnělá hrubost a povídavost jsou jednak vědomé koncesse čtenářstvu, jednak nesnáze tvořícího se teprve slohu poetického proti vysoce vzdělaným jazykům cizím a zejména proti polštině přirozeně zženilé a měkké.

Co však vedle toho ve formě Puchmajerově i dnes ještě je pěkného!

Jak českému textu často je na prospěch, rozšíří-li básník náš prosté polské rčení: »wieprzyk tłusty‘ na ‚tlusťoučkého, milostného vepře‘ (viz známý verš z ‚Prodané nevěsty‘, který Esmeralda s principálem zpívá Vaškovi-medvědovi: ‚Milostné zvířátko uděláme z Vás!‘)! Jak lahodně, plasticky slovo Puchmajerovo zní proti polské předloze:

Jak się masz, moja ty skorupo! rzecze.
Gdzie to się waszmość tak pomału wlecze?
Mój Boże! cóż to za układ natury?
Mnie w biegu i sam wiatr nie upędzi!

Jakž se máš, má skořepino? praví.
Ach můj Bože! jakž ty přes tu hrudku
bídně vlečeš tu svou malou budku.
Hleď, mne prudkost větrů ani koní v běhu nedohoní!

Nebo proti suchému: ‚Biegnąc od chrostu do chrostu, strogi głód znoszę‘ české: ‚Zbíhaje vše, pole, lesy, houště, vsi i pouště, za jedno jsem, jak mne vidíš tady, přece chud, a hrozně trpím hlady‘. Nebo proti prostému označení: ‚o wieczornej chwili‘ celý obraz: ‚tou právě chvílí, když již slunce k západu se chýlí‘

Jak plně, individualisovaně český básník rozvedl na př. dvojverší Bürgrovo: ‚Segenvolle Wolken streuen warme Tropfen auf die Flur‘ — ve čtyřverší: ‚Mračna plodná z jara blaží co se klíčí, dub i bez; teploučkými suchý vlaží krůpějemi les i mez!‘ S jakou prostonárodní lahodou proměnil Bürgrovy učené ane-

mony, krokus, cyany, päonie (viz nahoře str. 29) ve verše Ladu oslavující: ‚Ona máky rozlupuje, zlatý šafrán rozvírá, chrpu modře korunuje, lístky kolem prostírá, růži mladou rozpuluje jako ňádra děvčete‘... S jakým porozuměním pro homérský ruch slova rozvádí prosté rčení Szymanowského: ‚Zefir wonnym rozwija tchnieniem pączek roży‘ v plastické trojverší: ‚Zefír lichotivý, an vábí z poupěte růži, lehkých na křídlách všudy vůni po kraji libou roznáší a povlovným tvář schlazuje váním‘! Jak dokonalého mistra výrazu bylo třeba na př., aby nepokazil, směšně nebo triviálně nestlumočil pikantní mythologický výjev svatební, jejž jsme uvedli z překladu ‚Chrámu gnídského‘!

A jako ‚galantní‘ fraseologii v těchto kabinetních kouscích francouzsko-německo-polské anakreontiky a idylliky, tak dokonale ovládal i zásobu vzletných, hymnických, nebo zase abstraktních obratův a slov v ódách, a tak zevrubně znal veškeré reální obory života, vyskytující se v bájkách: krmě, šat, potřeby hospodářské, květenu, zvířenu domácí. Jen Jungmann a Antonín Marek a z pozdějších básníků doby obnovy Kollár a Čelakovský tak ovládali náš jazyk poetický.

A jako po této straně mluva Puchmajerova je pěkná, jadrná a dobře i s prospěchem čte se ještě dnes, tak je také čistá a ryzí. Překládal ze čtyř jazykův, a krom několika drobností nenajdeš v nich gallicismu, germanismu, polonismu nebo rusismu. Naproti tomu kolik ruskopolského ‚dracounu‘ je ještě u mistra Jungmanna i Ant. Marka! V té věci Puchmajerovi vyrovnal se málokterý z našich překladatelů podnes.

A posléze rytmus. Podívejte se na Puchmajerův trochej, jamb a daktyl přízvučný, jak je správný, plynný a lahodný! Přirovnejte, kterak z polštiny pře-

kládal na př. Hanka, nebo ještě r. 1837, ba v letech sedmdesátých Václav Štulc, kolik falešného, nečeského přízvuku mají na předposlední slabice, kolik v jambu trojslabičných slov na počátku verše, a přirovnejte to k praxi Puchmajerově: celkem pěkněji nebylo by lze věc upravit a přeložit ani dnes. Ještě nyní na př. stará ‚Tesknost po jaře‘, přirovnaná k novému překladu ‚Touhy po vesně‘ (ve Vymazalově Slovanské poeziji, v Brně 1878, II, 71), jejíž překladatel o starším českém znění nevěděl, zasluhuje přednost.

Vše ukazuje, že Puchmajer, jakkoli často věrně, přec nepřekládal řemeslně; duše jeho vpila se do vzoru, on v ní zněl, zpracovala a ztrávila jej, a proto z ní vyšel český a náš.

Slovem: Puchmajer programu, jejž si vytkl, *vyhověl úplně*. Byl ovšem vlastně jen překladatelem; ale je-li dobrý překlad uměním, byl i umělcem.

Že pak v pravé chvíli dovedl vyslovit i svou myšlenku, ukazují jeho tři zpěvy vlastenecké. Kdyby ze všech Puchmajerových veršův ostaly jen tyto tři, dosti by bylo: míníme ‚Ódu na Jana Žižku z Trocnova‘ (Nové básně IV, 60—66), ‚Na jazyk český‘ (od r. 1816 známá jen v rukopise, otištěná až ve ‚Fialkách‘), a ‚Hlas Čecha‘ (věnování čtvrtého svazku 1802 hr. Fr. Šternberkovi). V nich Puchmajer přestává býti umělkujícím anakreontikem, v nich promluvila mu vlastní duše, srdce, svědomí.

V ódě na Žižku Puchmajer slaví velkého bojovníka jako Čech Čecha, hrdě a vděčně se hlásе k němu jako malý a slabý potomek k slavnému a silnému předchůdci. ‚Ó Žižko! První mezi Čechy reku! Ty hrozný Husův mstiteli! Cos k slávě vlasti v lítém boje vzteku těch potřel všech, co hleděli, by zhasnouc, zašla v popeli: tys důkaz jasný všemu podal světu, co láskou k vlasti strženo to české může rameno;

i mužstvím tvým (ó bodejž v stálém květu!) jmě české bylo zvěčněno!‘

Verše ‚Na jazyk český‘ vyvolalo známé vládní nařízení z r. 1816, jež ukládalo české gymnasisty v Čechách učiti češtině. Je to výbuch radosti z porážky odrodilství, z praktického vítězství prvních snah vlasteneckých, výbuch nadějí na příští brzký rozkvět naší poesie i vědy, na jazykové spojení Čechů, Moravanů, Slezanů, Slováků v i Poláků v. ‚*Jeden jazyk* — naše heslo buď, by nám to slávu neslo!‘

A nade všecky jadrný je ‚Hlas Čecha‘. Ne jinak než jako Jeremiáš nad rumy Jerusalema básník český veršem znovu žalostí nad smutnou přítomností svého národa, jako už 1797 v předmluvě k druhému ‚Sebrání‘ byl zažalostil prosou (‚Hlas volajícího na poušti!‘). ‚Tak již jsme klesli, světu ku posměchu, že v Čechách Čechem být se brání Čechu‘.. Úřady a školy jsou mu zavřeny, vyšší vrstvy odcizeny, lid sám otupělý, mrav jeho odslovaněn a zkažen. ‚Tak zocháb již, jak těžké po robotě, ten nynější lid v nečeské té slotě, že krk jhu nahne neb se valí na to, kde moc ho pudí neb mu stkví se zlato‘.. A že opravdu z hloubi nitra, z vlastního bolestného přemýšlení vytryskly ty vzdechy, ukazují slova, jimiž Puchmajer projevil zároveň, jak dobře viděl i těžký stín ‚osvíceného‘ století:

Zde mudroň hledí, by jen vtipem svítil
a pěkně psal a živě světu cítil.
Kdež Bůh a ctnost? Ach, osvícení
nyní jen světlý mozk a *srdce tmavé* činí!

Je to pronikavá kritika našeho znovuzrození, základ naší poesie politické, jež přes Antonína Marka vede přímo ke Kollárovi, a odtud k Svatopluku Čechovi a Macharovi. To je Puchmajerova nesmazatelná zásluha.

Ale není jediná. On básnictví našemu ukázal, co je čistý, správný rytmus moderní, co zvučné, správné, poctivě české slovo. Čtěte nahlas jeho lepší básně, ať ódy, ať bájky, ať lehčí anakreontiku nebo žertovné písně, a podivíte se, jak velká mezera jej dělí od blízkých Thámovcův, a naopak jak blízkým zdá se býti verši dnešnímu, vzdálenému na celé století. Cíle svého: dokonalosti formální, pokud byla možna jeho věku, Puchmajer dosáhl plně. A to je jeho význam v dějinách obnoveného českého verše.

Proto činíme i vědecky správně, Puchmajera nazývajíce probuditelem nové naší poesie a *skutečným básníkem,* i po slovansku dobře, věnujíce stoleté paměti jeho ‚Sebrání' slovo srdečné a vděčné.

VII

Puchmajerovi nejbližší talent z kruhu jeho byl Šebestyán Hněvkovský. Byl o rok mladší, a přec Puchmajera on probudil k národnímu vědomí; byl mnohem plodnější než jeho přítel, a přece družině básnících mladých vrstevníků nestal se vůdcem.

Hněvkovského pravým polem byla ballada a epos. Ale z čarovného kruhu anakreontického neunikla ani jeho přímá, drsná, parodistická povaha. Vzorný, pilný student universitní, který všecky právnické zkoušky konal výborně, dobrý, praktický jurista, pečlivý a rozšafný otec rodiny co živ nevymanil se z anakreontiky. Také jej učil Meissner, a také Hněvkovský vssál do sebe módu francouzsko-německého lyrického rokoka.

K praporu tomu přihlašuje se hned v prvním svazku ‚Sebrání'. Velebí ‚Bělu', kterou mu zhaněli a jíž mu nechtí dopřáti za ženu: ‚Oči jasné jako nebe! Děvče libé, nevinné! Buďto žádnou, nebo tebe žádá

srdce jediné.‘ Ale jak málo procítěna byla ta nálada, vidno z toho, kterak v jiných verších, touž dobou složených a tamže otištěných, zároveň dělal vtipy na dívky i ženy, přítomné i minulé, a karikoval starou, báječnou dívčí válku českou. A jak stálý byl své ‚Běle‘, ukázala zase báseň ‚Zamilovaný‘ (‚Sebrání‘ II, 37), která vyznává o srdci Hněvkovského: ‚Brzy děvče modrooké ťalo v srdci přehluboké rány trpké milosti; brzy zase štěbetavé, tu zas jiné černohlavé ponoukalo k žádosti. Tuť zas mladé, skotačivé, veselé a dovádivé, vyloudilo plesání; tuť zas dívka boubelatá, roztomilá, mladá, zlatá způsobila vzdychání. Často zase krásná ňadra vzdychající, plná jádra, podjala mne k toužení; tu zas děvče s krásným okem po mně hodilo; tu skokem v srdci vzrostlo dychtění. Však jak minuly dvě noci, bylo po milostné moci, bylo srdce svobodné‘... Než v ‚Okouzlení‘ (III, 17) už opět žadoní o lásku zhrdlé zatím Běly (ač nebyla-li to jiná), nosí střemchu za kloboukem, přede dnem střásá rosu s černé třešně a potírá si jí oči, aby přešlo kouzlo lásky; ale marně: ‚Co pak proti tobě mohou rosa, střemcha, páry? Oči jasné, tváře hladké, řeči sladké: to jsou silné čáry!‘ V sebraných ‚Básních drobných‘, v Praze 1820, Hněvkovský vyslovuje své konečné credo. Svět hmotný je stálá válka hrubých látek, pod rukama zkoumatelovýma hyne všecka jeho sličnost, příroda je samý smutek — jen veselá poesie nás spasí: ‚V barvách libých, v světě milém obrazuješ hmotný svět: mudrák v zdání pošetilém trudně vidí krásný květ; neplynou mu blahé doby, nezní libě ptactva zpěv, vidí v světě smrt a hroby, černá děsí srdce krev. Ten vzhled bolný není pravý, vede přímo k soužení, spokojnosti zlaté zbaví: lidstvo jest zde k blažení.. Rozum pouhý vášně mrazí, tropí bázeň, mdlobu, strach; zbudíš vášně, přímo

vrazí k cíli: slepě jde jich tah'.. Tedy ani rozbor rozumový, ani silná náruživost: jen hříčka i rozumu i citu — tak, správně dle nauky anakreontické, mělo se nazírati na život a názor ten projevovati i básnictví. Lyrické verše ‚Básní drobných' také věrně plní ten program, vedle známé již ‚sličné Běly' opěvujíce také zase Lilu, vedle ní Všemilu, potom opět Pinku, ale též Boženku a Blaženku. A ‚Nové básně drobné', v Praze 1841, po nových dvaceti letech vždy ještě týmž slazeným způsobem laškovným rozmnožují seznam předstíraných milenek sedmdesátníka Hněvkovského.

V kruhu tom utkvívá také anakreontika ostatních příslušníků školy Puchmajerovy. Pohléděte na vážnou, zrovna studeně přísnou tvář faráře Vojtěcha Nejedlého, jak je zachována na obraze při Rybičkových ‚Křisitelích', anebo vzpomeňte si na professora, advokáta a radu Jana Nejedlého, jehož suché práce mluvnické, stereotypní německé diktáty universitní o české literatuře a zejména pověstný dlouholetý urputný boj pro ubohé *y*, t. j. pro zastaralý pravopis bratrský proti vědeckým opravám Dobrovského a Jungmannovým, u nás ustálily literární fysiognomii Jana Nejedlého jako umíněného pedanta bez citu a poesie: uvědomte si vše to, a představte si oba bratry jako anakreontiky! A přece jsou.

Již ve znárodnělé ‚Ukolébavce' Vojtěcha Nejedlého (‚Sebrání' I, 64), tedy uspávací písni dětské, ‚panna bledá hocha hledá, vzdychá milostí'. A již dávno psal své výstražné ballady, vážné hrdinské eposy a didaktické verše vlastenecké, když ještě vždy zpíval v ‚Májové písni' (II, 54): ‚Rozkoš v poli plyne, z poupat vůně kyne, slavík zvučí písničky; jarní vijíc věnce, očkem na mládence střílí bujné dívčičky. Jasně svítí nebe: proč bych soužil sebe při společném blažení? Dokud nám svět přeje, kvítí v cesty seje, vypuďme

z hlav trápení!. Všeho světa sláva hyne jako tráva, pěkné časy hltí mráz. Dnes vše v prostřed kvítí milou rozkoš cítí — zejtra, kde kdo bude z nás?' Tedy horácovské: Vesele užij dneška; kdo ví, co přinese zítřek! Tamže, v básni ‚Na Lilu' (II, 152), měkkými, růžovými slovy vyličuje vysněnou lásku k vysněné krasavici oblíbeným rozměrem sapfickým; Lila svýma černýma očima veršovce zajala docela:

Kýž tak, krásná, mohu tě milovati,
v tvém se milém objetí radovati!
Chtěl bych stříbra, zlata si nevšímaje,
opustit ráje!.
Kdybych v máje rozvití nebeského
snad žil bez tě, obrazu andělského:
vadnout kvítí viděl bych, krásu sjíti,
radosti mříti..

Anakreontický živel kryje se v ‚Ódě Šebestyánovi Hněvkovskému' (III, 45) a rovněž v ‚Psaní na Jaroslava Puchmíra' (III, 53), kde slavík ‚oslavuje milování, všecko všudy v lásce plyne, lesy loudí k radování', až také ‚milí padnouc do náručí, rozplynuli v milování'. Anakreontika stvořila ‚Dívku věrnou' (III, 127) t. j. ‚pannu růžovou v lesíčku', jež ‚sobě zmejlila cestičku,' hledajíc milého a marně ho volajíc: Mezi hudbami sladkými, mezi písněmi milými zněl tak líbezný hlásek — panna vůkol se dívala, láskou srdečně vzdychala, zlatý odpala pásek'.. Objevil se Amor: ‚Milku! Neznáš-li milého hocha nad záři jasného pěkně s zlatými vlásky? Ten, co z růžové hubičky loudí medové písničky, očkem střílívá lásky?' Amor ji odluzuje; ale ona je stálá: ‚S milým v nevinné milosti sladké požívám radosti, ráje bez něho pouště'... Ještě i hrobař v ‚Písni hrobářské' (III, 72), kopaje nové lůžko, zpívá: ‚Dokud krása kvete, ji jak boha ctěte: zajde dřív než květ'.. A tak i jinde. V ‚Žá-

dosti', složené 1798, básník v podobě ptáčka by zaletěl, ‚kde svůj má Běla byt', a v ‚Čarách', z téhož roku, zbledlé dívčině doporučuje jediný lík: lásku. Verše ty V. Nejedlý pojal i do svých ‚Básní', v Praze 1833, a tamže položil také on své anakreontické credo, napsané 1818 (‚Básně' I, 41). Moudrost s nebe volá:

. . Vzhlédněte, Milkové,
na svět, na jeho lid! Krása co nevěsta
vnadná před očí staví
milým skutečně radosti . .
Srdcem spojte ho svým, loudivé rozkoše,
píte s přátely med, po běhu života
hladkém růžemi stelte
cestu k pravdivé moudrosti.

Čím Vojtěch Nejedlý skončil, tím mladší o čtyři léta Jan Nejedlý začal; jenže anakreontické vyznání jeho je mladistvější a pádnější. V ‚Sebrání' I, 46 čteme ‚Života požívání, dle Anakreonta': ‚Dokud holky žijí, víno se mnou pijí, spějí všecky starosti; proč bych sebe soužil, po jiném vždy toužil v květu krásné mladosti? Přijde smrt — pryč s tebou! Rci, co vezmeš s sebou za všecky své starosti? Dokud ještě v světě holka, víno kvete, ciťmež milé radosti!' Týmž směrem se nese i několik Nejedlého ballad, a hlavně drobné žertovné nápisy, kteroužto specialitu anakreontikové pěstovali hromadně. Na př. (‚Sebrání' II, 172): ‚Nechtěla Běla si nechati hubičku dáti? Měl jsi s ní, Bartoušku, ve tmě, ne na světle státi; na světle každá se zdráhati zná — ve tmě pak sama ti hubičku dá.'

A tak módně laškovali všickni ostatní příslušníci družiny Puchmajerovy.

Kaplan Josef Miloslav Rautenkranc, vrstevník Jana Nejedlého, vzdychá ve verších ‚Má

Bohyně' (III, 22): ‚Kýž jsem nyní v Praze u své Bohyně! Život můj by blaze tekl a nevinně. Při ní živu býti, ráj je v světě míti... Když nás láska vede v vonné zahrady, ó tuť dím: Ať jede skrbec s poklady! Za poklad mám tebe; a tě mít je nebe.' Věrně anakreontisuje ‚Výstraha' (III, 35), kde básník varuje děvčata, aby neběhala po lukách, nenížila se ke kvítí, nekrášlila si jím ňadra a zároveň prsa svého hocha: v tom kvítí ukryt je Amor. ‚A když již mezi ňádry zahřitého cítí, tuť vyjde ze své skrejše a jde prostřed ňáder, a prolehtá se v srdce, a lijíc oheň v oudy, pryč zapuzuje pokoj. A hochům skočí z kytky skrz zžžaté prsa v oči, z nich střílí na vás jiskry, jenž více neuhasnou.' Proto nehrát si s Amorem. A hrají-li si přece někdy, radí básník: ‚mne vemte mezi sebe a se mnou zahrávejte — jsem krotší nežli Amor, a neškodím jak Amor.' Podobně vyznívá ‚Toužení po Katince' (III, 51), s níž mu sladce plynuly dny, a takové jsou i ‚Oučinkové Lásky' (III, 135), kde milé ‚rukou přitlačení vždy působí krve rozpálení: to činí silná láska', kde ‚liliová, hladká líce teď pivoňkou se barví víc a více', což ‚činí prudká láska'; jiný účinek zase má vroucí láska, horká láska, sladká láska, mocná láska. A korunou všech druhů lásky? ‚Rci: což mi tebe volnou učinilo, mně ráj v tvém náručí teď způsobilo? Ach milosrdná láska!"

Laškovali tak, čím dál rozpustileji a obhroubleji, i Slováci Bohuslav Tablic a Jiří Palkovič, oba vrstevníci Puchmajerovi (všickni tři narodili se r. 1769): Tablic, ev. kazatel, Palkovič, na ev. lyceu prešpurském professor. První pod ženským pseudonymem ‚R—a L—ová' dával ‚Výstrahu před svůdci všem pannám' (III, 141), v mravokárném zahalení vypočítávaje všeliké úskoky lásky anakreontické, a po-

dobnou hudou jeho sebrané ‚Poezye', ve Vacově 1806—1812, zejména ‚Zpověď z hříchů' (I, 71), ‚Nevinné děvče' (I, 90), ‚Užívání života' (III, 49), ‚Toužení po přítelkyni' (IV, 62), a vrchol všeho, vzkaz na ženícího se pana Š[ebestyána] H[něvkovského] (I, 69). Druhý, Palkovič, opěvá stereotypnou Lilu, lásku, touhu, mladost, víno a Venuši. Jen dvě malé ukázky: ‚Píseň při víně' (Muza ze slovenských hor, svazeček první [jediný], ve Vacově 1801, str. 29) pěje: ‚Vína sem, bratři! Za vědro, za tři, dobrého, starého! Tu je! Sem spolu sedejme k stolu! Píme ho! Píme ho! Ha! co jest žití bez vína pití hojného, tuhého? Marnost! toť známe . . Za ušlechtilé děvčátko milé z plného, z velkého! Za líčka bílá, za ústka milá píme ho, píme ho!' Palkovič po celý osmdesátiletý život svůj vynikal nesmírnou šetrností a střídmostí přímo pověstnou; i obálky z došlých listů pečlivě a křížem popisoval svými koncepty, a denním nápojem mu byla voda. Nikdy ho nikdo neviděl rozjařeného peníze rozhazovati za sudy vína. Jeho vinné nadšení je také čistě papírové. Stejně papírová, ač výrazem ještě silnější, je ‚Tejná prosba k Venuši' (Muza str. 25), kde dívka bohyni lásky, ‚jenž se nehanbila, jsouc bohyní, by čím spíš matkou byla, tam za pastýry v horách běhati', žádá: ‚Dej se mně též s mým mládkem vyspati! Jen jedinkou noc v posteli ho míti — však, slyš! ctnou přece u všech pannou býti' . .

Jak vtipkující anakreontice podléhali i tak silní duchové jako byl Josef Jungmann, který měl zcela jiné záměry s poesií a k Puchmajerovcům náležel jen zevně, to ukazují některé drobnůstky překladatele Miltonova Ztraceného Ráje, otištěné v ‚Sebráních'. Hezká mladá ‚Zdiborka' (I, 45) naříká na svět. ‚Proč? snad že mladá? snad že pěkná není? O ne: že dvacet má, muž třikrát tolik let.' Jinde

Jungmann uvádí stížnosti na ‚Zlé ženy‘ (III, 23): ‚Jáť pak dvě jen znám: jednu doma mám, druhou zřím, kam přijdu koli‘. A karakteristického výrazu anakreontická nálada došla v Jungmannově lahodné znělce z r. 1802, první české znělce vůbec, nadepsané ‚Těžké vybrání‘ (IV, 29):

Dívky dvě můj život sladit volí,
popohnulo jich mé vzdychání;
sladké, však jak těžké vybrání:
obou nelze — jednu vzíti bolí!

Rusá, jako zlatá síje v rolí,
Lila, jemně hoří k líbání;
prudkým hřeje ohněm k kochání
pěkná, živá, černooká Lolí.

Zvolím prudkou lásku Lolinu,
čili jemný oheň modrých očí?
Prudkýmť se i jemným rozplynu.

Slepě, vztáhna ruce, když mne zočí,
která dříve k horkým prsům skočí,
k prsům horkým slepě přivinu!

Vmysleme se v evropské i české dějiny na sklonku minulého a na počátku našeho století, a hledejme vnitřní souvislost mezi tím obrovským, všestranným ruchem veřejným, zajímajícím a vzrušujícím současníky a každého myslícího člověka — a mezi tímto básněním. Nebylo jí. Nebylo žádné spojitosti mezi společenskými převraty a myšlenkovým vlněním období revolučního i Napoleonova, období velkých obratů, kdy koruny padaly s hlav panovníkův a přes noc měnila se mapa Evropy, a mezi touto vysněnou arkadickou, parfumovanou oblastí papírovou. Byl to český přežitek, pozdní přežitek pařížsko-německo-polské módy, v původní své oblasti dávno již vybledlý a vytuchlý.

VIII

Vedle anakreontické lyriky lví podíl z veršů školy Puchmajerovy připadá balladě a romanci. Zakladatel sám se jí neúčastní sice, ale tím pilněji ji pěstují ostatní.

První udává tón Šebestyán Hněvkovský, a tím tónem pak celou školou to jde dále. Po jeho mínění byl to tón čistě lidový a původní: Hněvkovský co živ hlásal o sobě s jistou pýchou, že všude a ve všem zůstal svým a naším. V theoretických sporech, úradách a rozmluvách s přáteli r. 1792, jak nám je belletristicky přibarvené zachoval Josef Kajetan Tyl v ‚Pomněnkách s hrobu nejstaršího Čecha' (Květy 1847), Hněvkovský horlivě hájil původnosti domácího tvoření, nechtěl napodobovat, zpracovávat, překládat, jak radili ostatní, nechtěl psát odnárodnělému vzdělanstvu, nýbrž lidu. ‚Já si myslím, že půjdeme s kostelem okolo kříže, rozumíte? Vyšší třídy našeho lidu mají dle nynějších okolností tuze velký prospěch ve věcech, které jsou českým na odpor.. Já myslím, že uhodíme na zavřené uši a na kamenná srdce, když budeme k vyšším třídám mluviti.. Máme-li jazyku českému pomoci, musíme ho básnickými plody oslavit, které v jeho vlastním lůně povstanou, rozumíte? My musíme dokázati, že sami něco dovedeme.. toliko původní práce, když se podaří, náklonnost k mateřskému jazyku roznítí a oslavu národu u cizinců způsobí, rozumíte?.. Já mám v sobě dosti živé síly, že si mohu smělou rukou do strun české lýry břinknouti; drnkejte vy na cizozemské instrumenty!.. Pusťme se jen do toho. Já mám již dva plány k veselým historiím, kteréž hodlám pro náš lid zpracovat, i doufám, že se budou líbit, rozumíte? Čech si rád zažertuje a snese

veselé vypravování.‘ Tak horlil, přesvědčoval a sliboval Hněvkovský.

‚Veselé historie‘ jeho byly burleskní ballady, nebo, jak tehdy se učilo, romance. Veškerá hovorná povaha Hněvkovského tíhla k epice. A jeho zdravá, plná, jasná tvář, s lehkým posměšným rysem kolem úst, jak typicky utkvěla v paměti vrstevníkův i na obraze (viz velkou podobiznu v ‚Světozoru‘ 1870, str. 174), ukazuje, že oblíbeným rejdištěm Hněvkovského byla satira a humor.

Duch XVIII. století byl rozbíravý a ironický: analysou, negací a posměškem odstraňoval překážky názoru ‚osvícenského‘. Posměškem, jemným a bodavým, i hrubým a pádným, encyklopedisté vládli jako zbraní nejvydatnější; a bujně kvetl i v konversaci společenské. Hrabě Shaftesbury posměchem doporučoval vykořeňovati pověry a falešná náboženství; virtuos posměšku byl Voltaire; a Wieland od mistra anglického i francouzského zdědil umění ironisovati bohatou měrou.

Duchem tím byli odchováni také němečtí anakreontikové. Jejich hlava Gleim, ohlížeje se po vzorech drobné epiky, sáhl právě po takových, kteří opěvaný předmět ironisovali. To byli Španěl Luis de Góngora y Argote, šlechtic z Cordovy a kaplan královský (1561—1627), a Francouz François Augustin Paradis de Moncrif, Pařížan a ‚lecteur de la reine‘ (1687—1770). Gongora založil zvláštní přeplněný, šroubovaný způsob psaní, t. ř. estilo culto, ‚sloh vzdělaný‘, jenž stal se heslem doby: gongorismus nebo culturismus v poesii španělské je totéž co marinismus v italské, euphuismus v anglické a t. zv. druhá slezská škola v německé. Gongora i Moncrif pěstovali romanci z motivů lidových, ale oba zpracované látce se posmívají: přeobšírné tituly, vážný tón s nabubřelou schválností předmět burleskně parodující, potulný

prostonárodní zpěvák a pošklebující se vzdělanec v jedné osobě. Toho způsobu ujal se Gleim a jeho škola. Jen že co Španěl a Francouz podávali s vrozenou graciosností, to Němec ztrivialisoval v manýru čistě jarmareční. Svými písničkami o vraždách, popravách, manželských nevěrách a jiných neštěstích i strašidelných historiích prosté čtenáře výstražně chtěl poučovati a zároveň naznačovati vzdělancům, že se svou písničkářskou látkou a formou to nebere do opravdy. Byla to vlastně literární švanda. Tak se ‚romance‘ dělaly od 1756, kdy Gleim vydal první ukázky, až do konce století, pokud nepronikl ušlechtilý způsob umělecký, jemuž učil anglický biskup Tomáš Percy svými ‚Zbytky básnictví staroanglického‘, Reliques of ancient english poetry, v Londýně 1765, kde ukázal na pravzory romance a ballady: epické písně opravdu lidové, jaké chovala, nevědouc, každá literatura. I Bürger (a také Herder), který Percyho udomácnil v Německu a z jeho knihy bral si vzory k svým pozdějším nepřekonatelným balladám, spočátku, skládaje romance ‚Bacchus‘, ‚Der Raub der Europa‘, ‚Die Menagerie der Götter‘ a jiné, úplně ještě vězel v theorii Gleimově, hlásající, že ‚romance je příběh dobrodružný a podivuhodný, vypravovaný se směšným smutkem‘, a že čím častěji prý tyto pokusy budou zpívati jarmareční zpěváci s hůlkou v ruce, tím lépe prý skladatel uhodl pravý způsob tohoto druhu. Travestovati a ‚romancovati‘ látku mělo se za totéž.

Čteme-li tudíž u Gongory v oddělení Romances burlescos (Obras de don Luis de Gongora. En Brusselas MDCLIX, str. 358—415) na př. dlouhý jarmareční titul druhé romance: A un Cavallero de Cordoua, que dezia, que Cordoua se llamò Sansueña, y que por una rexa que tenia en su casa sacò Don Gaiferos à Melisendra, y assi desto, como de otros

Chistes que passavan por otros Cavalleros ridiculos, hizo este Romance; a čteme-li u Gleima (III, 93 sl.) na př. hned nadpis romance první, dle Moncrifa dělané: Traurige und betrübte Folgen der schändlischen Eifersucht, wie auch heilsamer Unterricht, dass Eltern, die ihre Kinder lieben, sie zu keiner Heirat zwingen, sondern ihnen ihren freien Willen lassen sollen, enthalten in der Geschichte Herrn Isaac Veltens, der sich am 11ten April 1756 zu Berlin eingenhändig umgebracht, nachdem er seine getreue Ehegattin Marianne und derselben unschuldigen Liebhaber jämmerlich ermordet; a přirovnáme-li k tomu Hněvkovského první původní českou romanci (Sebrání básní a zpěvů I, 13) nadepsanou: ‚Vyšehradský sloup aneb: Předivná hystorye o jednom sedláku, kterak od čerta omámen byl. Item: Kterak týž čert z Říma sloup ukradv, od S. Petra potrestán byl‘, anebo jednu z posledních (Nové básně V, 50) s titulem: ‚Přesmutná hystorye o Drahomíře, kterak se na Hradčanech s vozem i s koňmi propadla‘ — už z ustrojení širokých názvů znamenáme stejnou manýru všech spisovatelův. A z celku také věje táž tragikomická, strojená důležitost, týž potutelně posměšný tón, táž dobrácká didaktika, jenže Němec je hrubší než Španěl a Francouz, a Čech zase o stupeň triviálnější než Němec. Začíná-li Gleim na př.: Die Eh' ist für uns arme Sünder ein Marterstand: drum, Eltern, zwingt doch keine Kinder ins Eheband — Hněvkovský písničkaří: ‚Poslyšte, co já vám divného budu zpívat! Kdo nevěří, podívat na sloup se může sám. Abyť nepřišlo k hádce, jest k věčné skryt památce. To není žádný žert. Radš se napřed křižujte, a s čertem nešaškujte: jest podnes ještě čert. Ať se vám neukáže, a něco nedokáže!‘ Taková romance je ‚Mudrák hrnčíř‘ (II, 99), taková je ‚Vnislav a Běla‘ (II, 155), ‚Dudák‘ (III, 37), vedle ‚Drahomíry‘

‚Bezhlavý kněz' (V, 80), ‚Půlnoční soud v Klatovech' a jiné příbuzné. Všude nálada, kterou Hněvkovský sám vyslovil ve verších ‚Na smrt N. N.' (III, 62): ‚Hřbitov, hroby, hrana slyšet zvučet umíráčkem temným smutně znít, kuliše a sejčky strašně skučet, času nočního psy výt — jest mé v světě smutné vyražení; strašná místa, živlů hrozný hluk leje do mé duše odlehčení, též i smutný hudby zvuk.' Ale všude v pozadí i osvícenský pošklebek, jejž Hněvkovský vtělil už v svůj první pseudonym, nazvav se ‚Málokdysmutným.' Tragikomika jeho romancí stihla tudíž i snahy jeho o původní lidové skladby české: jsou psány věrně v obecném duchu a vkusu doby a vládnoucí západoevropské theorie XVIII. století, specificky českého na nich není nic — a tak je pojal i do svých ‚Drobných básní' 1820, i zjevně při nich trval ještě ve sbírce z r. 1841. O ušlechtilou, umělecky a ethicky hlubokou opravdovou balladu lidovou nikdy se nepokusil ani on, ani nikdo ze školy Puchmajerovy. Tu u nás stvořil Herderův odchovanec Čelakovský.

Jakkoli však názor a formu Hněvkovský přejal z nauky obecné, přece látku a náklonnost k tomuto druhu čerpal ze sebe a svého nejbližšího okolí. Matka Hněvkovského, jak podle jeho vzpomínek zaznamenal nepodepsaný literát (Kritická příloha k Národním Listům 1864, 259), horlivá katolička a poutnice mariánská, malého Šebestyána odchovávala legendami; a ještě v Berouně u piaristů se zálibou sedával nad Scharfovou snůškou legend nazvaných ‚Staročeská víra' a podruhé vytištěných r. 1730. A na sklonku života, v Předmluvě k ‚Faustovi, starožitné pověsti v devíti zpěvích' (v Praze 1844, str. III—V) stařec Hněvkovský uvádí, že když 1782 na studie přišel do Prahy, prý zde bylo jaksi temně, v každém pošmour-

ném domě prý strašilo, v noci po ulicích prý jezdíval bezhlavý muž, poutnice prý na Hradčanech u sochy, postavené na výstrahu Drahomířina propadnutí, vroucně se modlívaly, poutníci prý chodili na Vyšehrad dívat se na sochu od zlého ducha unesenou z Říma, na sta povídek prý kolovalo o černokněžníku doktorovi Faustovi, a chatrný dům prý ukazovali uprostřed Uhelného trhu, jiný v Sirkové ulici, sírou po něm páchnoucí, a jiné jinde, kde Faust prý tropil kouzla, jsa pokládán za Čecha, čemuž všemu prý mladý Hněvkovský upřímně věřil. Ale když vystupoval z filosofie, ‚patřilo se tam již jasné rozednění, k čemuž z kateder hlásaný jasný rozum a ryzí pravda, jakož i množství osvěcujících kněh z ručky do ručky podávaných přispělo. Tímto duševním pokrmem národní duch posilněn, počal se z věkovité ochablosti křísiti a celý okříval‘ ... A o svých příspěvcích ke sbírkám Puchmajerovým Hněvkovský praví, že byly nejvíce ‚v duchu národním, kdežto národních pověstí a legend použil, které větším dílem v humoristickém slohu přednesl‘. Účinek těch veršů pak byl prý takový, ‚že jejich prozpěvování po všech krajích slyšeti bylo‘. Látku tedy Hněvkovský skutečně prožil a zažil, a u čtenářstva účelu svého opravdu dosáhl.

Hněvkovský měl humor a vtip, přihroublý často a drsný, vskutku písničkářský, ale samorostlý; to romance jeho činilo zjevem aspoň časově u nás zajímavým. Z ostatních balladistů školy Puchmajerovy však vytuchly i tyto vlastnosti, a zůstala buď jen falešná sentimentálnost, anebo dotěravá, hrubě populární didaktika. Typický v té věci je Vojtěch Nejedlý. Jeho ‚Lenka‘ (I, 8), ‚Nevděčná dcera‘ (II, 68), ‚Vděčný syn‘ (II, 144), ‚Nemilosrdný otec‘ (v ‚Básních‘ 1833, avšak z r. 1797) a ‚Dobrá matka‘ balladicky mravokárně vyčerpaly

všecky vztahy rodinné. K lenorským motivům vrátil se ještě několikrát, vždy přidávaje děsu a pathosu slovného (‚Pokoj‘, ‚Vidění‘ a j.). Ale pravé orgie děs a pathos, ovšem čistě slovný, slaví v romancích jeho ‚čertovských‘. Čert v nich totiž není filutářský humorista nebo satirik XVIII. století, nýbrž je to čert legendářský století XVII. Takové skladby jsou na př. z r. 1799 ‚Vrahbí‘ (Strašlivě po nebi křižoval bleskot, v rozduté hoře se ztrojoval třeskot) nebo z r. 1801 ‚Čert a sedlák‘ (Dnes vám budu, lidičky, divné věci povídati), nade všecko však ‚Nepřítel‘ (1801) a ‚Zrada‘ (1793, z nejstarších básní Nejedlého). V ‚Zradě‘ balladista snesl peklo, ďábly, síru, hromy, strašidla, svádění, honby, rytíře na příklad výstražný. Rytíř Vítek totiž příteli na honě dlícímu svedl ženu, ten se zabil a žena šílela, až ji kněz přiměl k pokání. V tom hrozný hluk, třesk, vřesk, země se otvírá, okolí páchne sírou. ‚Hrkají zdi, hrčí brány, šlehá blesk a bije hrom, s třepetáním křičí vrány, když duch lotra vede v tom. Na Vítkovi sovy sedí, srdce s potěšením jedí, hadi oči štípají, čerti zrádce mrskají.‘ Soudce na oblaku s nahým mečem v ruce odsoudí jej k strašidelnému putování s ďáblem do soudného dne. Když zavzněl rozsudek, ‚duchové i mřeli, schnouce!‘ To vše V. Nejedlý dal vytisknouti ještě 1833 v svých básních sebraných.

Moralisující romanci nebo balladu, bez původního humoru a vtipu, na samé dno jarmarečnosti z Puchmajerovců dovedl Bohuslav Tablic. Na odstrašujících příkladech ze života ukazoval konce svárů, obžerství, smilstva a jiných neřestí formou písničkářskou opravdu odstrašující. Ovzduší hampejzu a lazaretu ovane vás z jeho obšírných veršovaček ‚Lubinský z Lubiné a Rozina Milovská. Nešťastné následky ztracené nevinnosti‘ a ‚Jakub Žibřid z Žibřidova. Výstražná

báseň. Smutné následky zlého vychování' (,Poezye' II, 3—50), ,romance' to, jimž podobných marně bychom hledali v naší poesii tištěné.

Tablicem česká romance gleimovská, původně burleskní, potom jen didaktická, dokonává.

IX

Století XVIII., jak už řečeno, bylo epochou ironie a rozkladné satiry. Bralo ji v služby politické, sociální a literární. Proto v té době urodilo se tolik pamfletů prosou i veršem, formálně často znamenitých. A proto věk ten tolik zaliboval si také v eposu komickém čili burleskním. Nic nevadilo ani básníku ani čtenáři, byla-li látka z dějin nebo z báje: nehistorický smysl XVIII. věku na minulost ať dějinnou, ať mythickou zpravidla nazíral kriticky, a odtud k satiře a ironii byl jen krok.

Ovšem kořen burleskní epopeje komické sahal daleko do minulosti. Moderním otcem jejím, třeba ještě ne zcela uvědomělým, je Luigi Pulci: v přechodních dobách XV. věku, kdy veselá cháska italských veršovců humanistických za nového, skeptického názoru pohanské renaissance, velmi podobného skepsi století XVIII., satirou a ironií rozkládala romantiku zapadajícího středověku, Pulci starou pověst o Rolandovi parodoval v ,Obru Morgantovi', Il Morgante maggiore, v Benátkách 1488, burleskně pojímaje rytířstvo, kněžstvo i náboženství své doby. Mnoho příbuzného živlu má slavný Orlando Furioso, jejž mistr Lodovico Ariosto v té podobě, v které jej známe dnes, vydal r. 1532. A plnou silou burlesku rozvíjí Francesco Berni, jenž v duchu své posměvačské doby Bojardovo romantické epos Orlando innamorato pře-

dělal tak vtipně, pikantně a jazykem i veršem tak mistrným, že vděčné obecenstvo, hlavně veselí preláti a dobrodružná šlechta, pro Berniho parodii na originál úplně zapomnělo. Doma Berniho oblíbené hravé a dravé slovní vtipy, ‚concetti‘, napodobily se dlouho a hromadně: vznikla zvláštní burleskní odrůda ‚poesia bernesca‘, vtipu hrubého, nešetrného, ale formy vždy hladké a elegantní. Parodovaný ‚Roland‘ veselého kanovníka vyšel v Benátkách 1541. Až po osmdesáti letech slávu Berniho zatemnilo ‚Uloupené vědro‘, La secchia rapita, v Paříži 1622 vydané od jiného krajana, Alessandra Tassoniho. Zdánlivě táž manýra burleskní, spousta humoristických líčení, karikatur, časových narážek a jedovatých vtipův; ale vše v službách vážné ideje: duchaplný doktor práv, bídně placený a po platných službách pansky odkopnutý sekretář různých duchovních i světských hodnostářů strany francouzské, ukazuje vlastně, že svářící se panovníčkové a města italská jsou hlavní příčinou obecné bídy v zemi. Dle ‚Vědra‘ zákonodárce poetický Boileau utvořil svůj ‚Pult‘, Le lutrin (1674), podle něho zase Angličan Pope, stoupenec francouzského rokoka a oblíbenec celého století, napsal svou roztomilou ‚Uloupenou kadeř‘, Rape of the Lock (1714), a odtud po Evropě táhne se dlouhá řada napodobitelův, obracejících se buď přímo k mistrům italským, nebo za Francouzem aneb Angličanem. Je mezi nimi Voltaire (La Pucelle d'Orléans), Krasicki (Myszeis, Monachomachia, Antimonachomachia); je hojná skupina německá: Zachariae (Der Renommist a čtyři podobné epopeje jiné), Uz (Der Sieg des Liebesgottes), Kortum (Jobsiade a jiné další), Thümmel (Wilhelmine oder der vermählte Pedant) atd.; podobným směrem jde Wieland (Voltaira napodobí Der neue Amadis, Ariosta Oberon) a jeho škola vídeňská, hlavně soukromý učitel, literát a knih-

kupec, vydavatel místního Musenalmanachu 1781—94, exjesuita a svobodný zednář Johannes Alois Blumauer, jehož verše, r. 1782 vyšlé v Praze, a nade všecko pověstné Abenteuer des frommen Helden Aeneas, oder Virgils Aeneis travestiert, ve Vídni 1784—88, náleželo mezi nejčtenější knížky v Rakousku, a tak jako směšné eposy předchozích skladatelů, přetiskováno mnohokrát. Wieland byl jím nadšen, Goethe jej čítal se zálibou, Chodowiecki, první illustrátor tehdejší doby, text Eneidy provázel rytinami.

Vkus časový nemohl se nedotknouti i našeho Hněvkovského, od přírody veselého a vtipného. Ještě na sklonku života vypravoval známým, jak pilně za studentstva pěstoval italštinu a s jakou zálibou čítal staré mistry burleskní: Ariosta, Berniho a Tassoniho. (Kritická příloha k Národním Listům 1864, str. 262.) To vedlo jej k pokusu vlastnímu. Ohlížel se po vhodné látce a záhy ji našel v staré české dívčí válce. Zpracování předmětu latinskou prosou od starého humanisty Racka Doubravského z r. 1501 (tiskem vydané až 1574) Hněvkovský asi neznal. Za to zajisté mu neušly ‚České Amazonky aneb Děvčí boj v Čechách pod správou rekyně Vlasty‘, ‚podle Hájkovy kronyky‘ prosou složený a s naivní vážností v šestnácti kapitolách vypravovaný od Prokopa Šedivého (v Praze 1792). A nepodepsaný zpravodaj (na m. uv. str. 262) udává, že to byla romanticky-vlastenecká pětiaktová činohra Thámova ‚Vlasta a Šárka neb dívčí boj u Prahy‘, v letech osmdesátých provozovaná na českém divadle, jež Hněvkovskému ‚chuti dodala k travestování látky této, což i šťastně provedl.‘ Tak vznikl ‚Děvín‘.

Také v ‚Děvíně‘ Hněvkovský chtěl býti původním, českým. V Předmluvě k vydání z r. 1805 čteme, že ‚všickni téměř národové o schopnosti a vzdělání ně-

kterého národa soudíce, jediné z množství a výbornosti jeho původních spisů a mistrných prací dobrý a laskavý soud o něm pronášejí'. Proto ,chtěje báseň hrdinskou pro své krajany skládati, zavrhl všecky cizozemské příběhy, přídržeje se vlastenských'.

A přece Hněvkovský plul proudem obecným. Látka ovšem je domácí, mythická; děj válečný a pološero předhistorické jako stvořeny k epopeji hrdinské nebo romantické; povahy silné, postavy amazonské, báji zveličené do vysoka a široka: nicméně módní skeptický, ironisující názor to vše žádal bráti jako veselý žert, zábavnou švandu, vděčnou látku k pošklebkům na domácí podajnost mužův a emancipační choutky ženské, přes všecky ty oštěpy, meče a přilby přece v kostymech moderních, přes všecka kouzla a čáry a pověry přece s nynějšími zvyky a obyčeji, náklonnostmi a vášněmi, s cítěním, myšlením a chtěním čistě novověkým. Jako na př. Wieland v známém V. zpěvu ,Oberona', zejména v groteskním výjevu, kde při zvucích kouzelné trubky chtěj-nechtěj v tanci hopkuje celý kalifův dvůr, báječnou a starohistorickou látku podává humoristicky, se schvální ironií v osobách i situacích, v celku i v jednotlivostech, jakoby říkal čtenáři: Vždyť já tomu nevěřím, vždyť Musa moje je moderní dáma pudrovaná, s vystřiženým šatem rokokovým, ve fauteillu rozmarně besedující se známými — proto směj se s námi; a jako Blumauer v ,Travestované Eneidě' reka Eneáše zkarikoval na moderního šviháka, a královnu-vdovu Didonu na odkvétající krásku, která bludného hrdinu nemohouc upoutati již ani sebe rafinovějšími umělůstkami toiletními, při jeho odjezdě zcela neanticky ho vyhubuje a tragikomicky dokonává: tak náš Hněvkovský v ,Děvíně' pojímá většinu svých rekův i rekyň, děj úmyslně travestuje, postavy vědomě

skresluje v karikaturu, drobné rysy naschvál paroduje nebo burleskně zaměňuje s nynějším životem veřejným, společenským a lidovým, až tím dojem hrdinský nebo romantický, který vedle komického chtěl vzbuditi básník, nadobro mizí. Čteme totiž opět v Předmluvě: ‚Že jsem přítomné dívčí boje dílem v hrdinském vážném, dílem v směšném, dílem v romantickém způsobu proti příkladu všech básnířů vznešených (smíchaje vše tré dohromady) sepsal, důležité mne k tomu pohnuly příčiny; nebo přednášení tohoto příběhu jediné ve vážném a opravdovém oděvu dalo by nemalé částce, jenž na tyto příběhy nevěří, příležitost k posměšku a k uštípání; zcela v způsobu směšném jej složiti, bylo by neprominutedlné ublížení našim vznešeným předkyním, ba i celému krásnému pohlaví. Co se tkne kousků romantických, ti se mi tím potřebnější zdáli, poněvadž jsem všecko přimíchání Bohů, kteréž v hrdinských básních se uvodívá, z důležitých příčin vypustil‘. Tedy skepse, galanterie a burleska XVIII. století!

A právě v tomto burleskně lidovém pojímání je pravý živel Hněvkovského; tam je doma. Je to týž živel, jejž z okolí svého venkovského i předměstského uváděl do romancí a ballad. Obhroublost v ději, v karakteristice i vtipu, je zde schvální, vyhledávaná tehdy a polykaná s oblibou, tak že čím více básník přidával barev, tím větší požitek měl jeho čtenář, čtenář odchovaný věkem XVIII. A na slovo věříme Hněvkovskému, chlubícímu se ještě po letech (‚Doktor Faust‘, v Praze 1844, str. V—VI), že z ‚Děvína‘ ‚se nejen rapsodie deklamovaly, ale i muži se nacházeli, . . kteří celý nazpaměť uměli a při hostinách celé episody z něho přednášívali‘.

Do I., III. a IV. ročníku Puchmajerových almanachů Hněvkovský ukázkou podal první tři zpěvy své

epopeje pod názvem ‚Děvčí boj‘. Po desíti letech k nim skladatel přidal dalších devět nových, a r. 1805 v Praze o dvou dílech vyšel do světa ‚Děvín. Báseň směšnohrdinská v dvanácti zpěvích‘. Zpěvy původního znění z r. 1795, 1798 a 1802 jsou rozpustilejší, hrubší, ale i svěžejší; v prvním textu poeta povzbuzuje svého Valšu, v druhém Pegasa-Šemíka, zprvu pěje ‚krásné Mince‘, později sličné ‚Bohuši‘; tam příčinou boje ženského je panstvíchtivost ženská, zde spolu též útisky mužův atd.

Prameny své básník udává sám (Zpěv V, strofa 42): ‚Umko! víš víc, než se najde *u Dalmila*, víc než zaznamenal *Hájek* převýmluvný, svědkové ti moji převýmluvní, jenž vždy nelhou, jsou má podpora a síla! Pomoz, kde mne tito opustili‘.. Z ústroje celku, z jednotlivostí i z formy je znáti, že pilně čítal epos antický, staré mistry italské i nové německé, a že, vyrost v ovzduší josefinském, na život se díval tím potutelným, dobrácky humoristickým zrakem, který podnes na nás hledí s jeho podobizny.

Tón skladby zaznívá hned z invokace (‚Sebrání‘ I, 125):

Zpívám o dívkách, jak někdy v zemi České
pod praporci Vlasty slavné vedly války;
též jak jsouce udatné a hezké,
i pod zamilovanými fochy
mnohé bystré oklamaly hochy;
jací přišli reci z blízka, z dálky,
a co se jim dály za příhody,
dřív než smířily je slavné hody.

Dřív, než bylo co čout o té vojně,
strašidla již burácela všudy,
v lesích dudávaly strakonické dudy:
největší pak ze všech bylo znamení,
žeť to krásné stvoření
rodilo se hojně
a tak krásně, do dnešní že chvíle
přirozenost nepřišla k té síle.

Že teď zas to množství panen (mnozí hádají),
a jich čepce strašlivé a divné kroje
dobrého nic nevyznamenávají,
než zas nejspíš nové ženské boje:
nebojte se, by zas vedly rvačky,
leda mezi sebou o muže —
a to sotva, jdeť to o kůže!
Radši lící na ně stroj a hračky.

Jindy na Děvíně bývalo jinak (básník dal udělati rytinu toho výjevu k prvnímu dílu ‚Děvína‘): ‚Zajatí zde reci v lebkách [přilbách] s fanfrnochy musili jít k peci rožně točit; ti tam sedět u punčochy: jedni mect a pokolíbat, druzí pozor dáti na slepice; metlu, třepky jejich líbat — kdož se zpouzel, dán byl do trlice‘. Za takového stavu věcí není divu, že kníže Přemysl se zavázal plnit všecky rozkazy dámského panstva z hradu Děvína, a že mužům milostivě ponechány pouze tvrze Bilín, Kouřím a Pšáry. Nic nepomohla v sedmém roce ženského panování mužská vzpoura: už pouhý pohled na táhnoucí do boje pluky, jak je posměšně líčí Vlastina vyzvědačka, Homérův katalog obracejíc vzhůru nohama, stačí, aby každému napřed zjevný byl žalostný výsledek mužského boje proti českým Amazonkám. Z galantnosti nebrousili zbraní, nýbrž krášlili je: ‚mladí, staří, i co žen se nabažili, hledali si novinek; i bujní jonáci, učitelům ze škol utíkali školáci, a si ke kořisti krásné pospíšili‘. Třesaví starci po uši zamilovaní, celí sborové podnapilí, hrdinové klecaví, chabí intrikáni a skrbci lační kořisti; a jádro vojska: ‚dvě stě pražských švihlíků, Hovák jest jich vůdce, střelen do paty. Jakáž, Vlasto, hrůza jde z těch chlapíků! Ó což mají za šaty! Což i zrcadel a hraček za svazky! Jaké vodiček a sladkých věcí nádoby — to snad nejspíš pro mdloby; na praporcích nesou ženské podvazky.‘ A ty pomocné sbory! ‚Tamto od východu, odtud co sůl

na rybníce sejí, v radním domě mnoho mají pozlacených schodů, tam, kde kalousové v klecích pějí: Trulda táhne s silnou chasou, jenž jest samé pozlátko, s dudami a s cymbaly a s basou, chtě si dobyt nebo koupit ňáké děvčátko. Jeho pyšný bratr od západní strany, tam co na noc pečetějí brány, na své píší chrámy: Perune, pros za nás chámy!“ .. S takovými vítězi počíná se veselá vojna: dlouhá řada útokův, dobývání, válečných lstí, poprav, soubojův i hromadných sečí, sněmův a porad, výhrůžek, zlořečení a nářkův; ale také romantických dobrodružstev, galantního i negalantního milování, selankové sentimentálnosti, příhod šprýmovných a směšných. A válčení nebylo by bývalo konce, kdyby s jedné strany rozšafný hrdinný silák Kasal, jakýsi druh českého Achilla, uraženého panským nevděkem, pány nebyl posílal do boje samy, nechtí-li se smířiti, a s druhé strany prohlídavá Vlasta proti nesmířitelné Putysile, jež chtěla výlučné panství ženské, nebyla si získala většiny, aby na základě rovného práva žen s muži nastal trvalý mír. Po smíru rozradostněný Přemysl Vlastu jmenuje ministrem, Putysilu generálem kavalerie, a hrad Děvín, vesele podpálený, vzplane jako obrovská pochodeň svatební.

Už z toho vidno povahu Hněvkovského slavené kdysi epopeje. Skladatel sice snažil se všecky tři uvedené živly spojit v organický celek, měnil za tím účelem podání kronikářské, přidával z četby jiné, ze života, ze sebe, komponoval: nicméně jednota všech tří živlů zůstala jen na papíře, a ze všeho hledí burleska.

Aby důraz položil na živel vážný, básník vše co možná určuje topograficky. Čteme jména: Budeč, Bzov, Libín, Liběhrad, Chlumec, Sedlo, Motol, Vyšehrad, Slavětín, Bydlina, Buštěhrad, Radiny, Kráso-

vice, Vostřetín, Lhota, Chejnov, Danov, Sedlec, Hloupětín, Holešovice, Vršovice, Libeň, Klecany. Právě tak se snaží karakterisovat jmény osobními. Čteme o Ctiradovi, Stasoňovi, Rozhoňovi, Přemilovi, Přibralovi, Krotbojovi, Radoušovi a jiných a jiných. Čteme vážná líčení osob i bojů, dlouhá přirovnání homérsky seriosní. Čteme narážky na starodávné bohy, pověry a zvyky: jmenují se nám Sašani, Dračice, Chrvoři, Mořena, Nočena, Hromotluk, Lada, Žížlila, Perun, Svatovít, Víly, Sudice, Skřítkové, Šetkové a jiní; líčí se zlé sny, předtuchy, vidění atd. Než všechen ten aparát je čistě vnější: Hněvkovského hrdinové a hrdinky příliš mnoho sobě návzájem se naposmívali a skladatel zase jim, takže už nevěříme, mluví-li sebe vážněji. A kde básník uhodí na strunu vlasteneckou, ta ovšem zní plně, avšak nikoliv dávnou starožitností, nýbrž stoletím n a š í m.

Za to již druhý živel, romantický, je zcela určitý hold ironisující galantnosti XVIII. století. Láska je buď záletná nebo sentimentální. Ženy a dívky volně dobrodruží na Děvíně nebo po kraji, v chládku lesním, po tvrzích s muži a mladíky; Liběhrad, sídlo ‚krásných dcer Ládonových', je sídlem orgií (VII, 37 sl.), z nichž rekové plíží se vysíleni jako po těžké nemoci (IX, 43—46); tvrz, kde vládne ‚Strachna babice', nad níž ‚zamilovanější není žádná mladice', chová harem chycených mladých mužů staré paní k libosti, a nezdar v lásce uvádí ji v šílení (IX, 7—27). Píseň bohyni Ladě (III, 10 sl.) a jiné podobné episody dýší dechem ‚Chrámu Gnídského'. Idylla Vlasty s Přemilem pak (X, 17 sl.), chtíc působiti romantikou ‚čistou', svou konvencionální přisládlostí zase klesá v bezděčnou komiku. A tak i když ‚Božka básnice' na způsob homérský zpívá Píseň o chytrosti Šárčině (XI, 11 sl.), dopadá to zcela v módním duchu galantně burleskním.

Směšný živel v ‚Děvíně‘ opanoval pole. Komické jsou stížnosti mužů na ženy, žen navzájem na muže, že nabaživše se jich, když sestárly, prodávají je do otroctví a berou si zase nové (‚roznícená Vadka‘ na př. horlí II, 48—9: ‚v čtyřech letech dvanáctému muži byvši podrobena, od každého památku mám na své kůži‘; první ‚popouzel mne denně k křiku; až v moc posléz jinému mne vydal, na mne svini za krásnější přidal‘). Komická je celá karakteristika ženské chytrosti a panovačnosti, nestálosti a zbabělosti, ukrutnosti a ješitnosti, jíž básník věnoval téměř celý zpěv osmý. Drasticky komický je souboj dvou reků, konaný pitím o děvče ukořistěné (IX, 49—78). A hrubě burleskní je zejména průběh ženského sněmu hned ve zpěvu prvním, kterážto vážná schůze za husté sprchy jadrných nadávek, jimiž navzájem se poctívají Vlastiny ‚setnice‘ a ‚desátnice‘, a jejichž předlohy Hněvkovský studoval asi mezi ‚ženami z lidu‘ na pražských trzích zelenářských, hrozí skončiti obecnou rvačkou.

Jak když na Můstku dvě překupnice
(ostatkové udatnosti) vedle sebe sedí,
neb se sejdou; pro málo jim kypí srdce,
napřed škaredě jen na se hledí,
rozličných jmen sobě povědí,
a nic neřeknou, co nevědí;
Praha radostně se na to dívá,
která které lépe zpívá —

Kteráž hlasem vyjít nemůže,
dá se do vlasů a do kůže,
kdyby třebas městský přítel pokoje
přišel skončit rozbroje;
když je roztrhne, tak ještě z dálky
chtějí obnoviti zase války:
tak se také tyto měly,
jen že více činit směly. (I, 71—2.)

Takto Hněvkovský široká homérská přirovnání paroduje velmi rád, látku k nim vybíraje ze současného života studentského, hospodského nebo pouličního. Na př.: ‚Jako když dva odporníci při vypsané hádce nevědí kdy přestat v rozhorlení, až pak pedel s žezlem hrdě vstane, od hudbářův požádaje poslušenství, trub a bubnů rozlíhá se slavný zvuk: Přemysl tak, jestli projde podobenství malé s velkým, upokojil v sněmu hluk.‘ (II, 18.) ‚Aneb jako listové když přilepení po ulicích zovou Prahu k vyražení, hádku vedouc praví sestry nesjednocené, první: Na ostrově bude množství hochů; druhá: Vždyť jest divadlo dnes osvícené; třetí: Nedvěda štvát chci dnes vidět trochu: až pak skončí máti pobožná to hádání: Já řku, půjdete dnes na požehnání.‘ (II, 19.) Nebo bojovníci ze všech oblastí českých chvátají proti Děvínu: ‚Takto vidíváme hustě u Vusínů v křepkém masopustě, jak jen hnouti počnou švarnou Cibulkovou skočnou, panny pádit u vytržení jednou myslí do hbitého řadu, chtíti dotříti se křepčení, bojící se zůstat zadu. (I, 20.) A tak namnoze (V, 10; VI, 4—5; VII, 50; X, 26; XII, 56, a jinde). Posléze básník všude burleskně přibarvuje celek už samými jmény osob: mezi jeho reky vystupuje Ťůťa, Trulda, Lapák, Přibral, Pecek, Čumičest, Budižhňup, mezi rekyněmi Břichna, Žvatva a jiné.

Tak vypadá Hněvkovského proslulý kdysi ‚Děvín‘. Pravda, není to ani Berni nebo Tassoni neb Ariosto, ani Boileau a Pope, ani Wieland, ba ani Zachariae a Kortum, co v něm a z něho mluví. Ještě k Blumauerovi Hněvkovský má nejblíž. Nebylo v něm tolik básnického nadání, nebylo doma vypěstěné básnické techniky, nebylo zjemnělé, vytříbené řeči, aby i věci sebe massivnější při vší burlesknosti dovedla podati umělecky; a zejména nebylo jemné,

bodavé salonní ironie, v níž Hněvkovský daleko zůstává za svými mistry. Nicméně na svou dobu a za okolností, za nichž vznikl, byl to výtvor pozoruhodný. Básník neučinil dobře, že r. 1829 rozmnoživ jej na osmnáct zpěvů, ‚Děvín' předělal v skladbu čistě romantickou. Znění z r. 1805 je celý malý svět názorův a nálad našeho duševního, literárního i společenského obrození, do něhož rád se ponoří zkoumatel minulosti pro mnohý věrný její otisk. Najde tam i místa, kde josefinské vlastenectví české v časích pozdější opětné reakce promluvilo slovem na svou dobu hlasitým a zajímavým. Na př. IV, 28: ‚Po otroctví svoboda jest sladší, ale po svobodě pouta hůře tlačí. Raděj býti věčně pod jhem poddanosti, raděj zbavenu být svobody, nežli seznat její lahody, a zas znovu padnout do podrobenosti' . . .

X

Hněvkovského burleskní epos u nás nestvořilo školu: původce jeho zůstal s ním sám, a sám k němu do jisté míry po letech se vrátil svým ‚Faustem'. Toliko František Dominik Kinský k ‚Děvínu' druží se poněkud překladem Gressetova ‚Papouška'. (‚Papoušek. Báseň směšnohrdinská P. Gresseta v čtyřech zpěvích. Z francouzského vyložil Kinský. Nákladem vydavatelovým, v Brně 1817'.)

Slanský rodák, piarista, v l. 1809—1820 professor při nově zřízeném filosofickém ústavě brněnském snahy školy Puchmajerovy přenášel na Moravu. R. 1812 měl už přízvučně přeloženy Horácovy ódy a Theokritovy idylly, jichž ukázky přinášely Hromádkovy vídeňské Prvotiny; v Brně 1816 vyšly ‚G. E. Lessinga

bájky. Knihy tři'; a posléze jej upoutal Lukian, Batrachomyomachia čili Válka žab a myší, a Gresset. A pro ‚utěšený, vnadný a důvtipný obsah nejznamenitější básně francouzského akademika' českému čtenáři ‚vytřeného mozku (pro nábožnotvářné zasmušilce ovšem ani Gresset té básně nepsal, aniž já jí nepřeložuji)', zdělává překlad, domnívaje se, ‚že krásy původního toho spisu i tím nejnemotornějším přeložením tak zhyzděny a umrtveny býti nemohou, aby se z něho nevyzrazovaly, a že bystrost vtipu tak ztupiti se nemůže, aby se v něm co šídlo v pytli neutajila.' (Předmluva str. II—V.) A tak chutě, místy, přes všeliké pilování hodně tvrdě a proti originálu bledě, celkem však ještě snesitelně Kinský vypravuje rozmarné drobné epos o vtipném papouškovi (‚v množství veršů — množství nechutenství' je zásada Gressetova), miláčkovi mladých i starých jeptišek neverských, kterak obveseloval ponuré zdi klášterní, jak se naučil zbožným pozdravům, modlitbám a písním, jak jej všechny o překot zahrnovaly laskavostmi a dobrým bydlem, jak si slavného ptáka na čas vyžádal klášter jiný, jak na lodi, která jej vezla na návštěvu, hrubí dragouni a rozpustilé ‚krásotinky' ptáka naučili divným šprochům, jimiž tak poděsil nové klášternice, že ihned byl vrácen kompromitovaným majitelkám, doma o chlebě a vodě trpce pykal ve vězení, až posléze opět jsa přijat na milost, nezvyklou hojností cukrovinek a sladkých kořalek na místě vzal za své. Je význačné pro druhé desítiletí devatenáctého věku, že škádlivá a pikantní kritika klášterního života tehdy u nás neurážela: patrně ještě trvaly tradice josefinské.

Za to vážné epos školy Puchmajerovy vrchovatě nahrazovalo ojedinělé jen pokusy burleskní. Ovšem nahrazovalo jen mnohostí, ne jakostí. Předně v něm

nebylo špetky básnického ducha, a za druhé přišlo pozdě. Míníme hlavně rozsáhlá veršovaná sepsání děkana Vojtěcha Nejedlého, která v době, kdy v celosti knižně byla vydána, zůstala nepovšimnuta: opozdila se aspoň o půl století.

I Vojtěch Nejedlý už jako student čítal vlašské, francouzské, anglické a německé starší klassiky, chystaje se po německu psáti epos o Hermannovi a Thusneldě; a po svém obrácení rád by se byl stal zase českým Tassem nebo Klopstockem. Ale léta míjela, a Nejedlého od 1797 na různých místech příliš zaměstnávalo povolání, aby záhy byl mohl doceliti začaté hrdinské epos ‚Přemysl Ottokar v Prusích‘ (zpěv první v ‚Sebrání‘ I, 91—113, druhý II, 117—139). A když posléze v l. 1807—1813 na samotě velízské měl dostatek prázdně, aby dvacíti zpěvy dovršil hrdinného ‚Přemysla‘, a v osmi zpěvích zhotovil naučného ‚Karla IV‘, a do sedmnácti zpěvů předělal román z křižáckých válek ‚Vratislav‘: nebylo na ty tisíce a tisíce veršů nakladatele. Pročež zase zaležely až do l. 1835—1837, kdy spolu se ‚Sv. Václavem‘, epopejí o osmi zpěvích, v Praze vyšly z hojného odkazu, jejž za tím účelem byl učinil zesnulý bratr Nejedlého Jan. Ale tehdy již pro takovou poesii, mrazivě střízlivou, lineálovitě pravidelnou, dutým pathosem a bezděčnou komikou znějící, třeba formálně velmi správnou, nebylo porozumění.

Přece však, pokud u Vojtěcha Nejedlého lze mluviti o individualitě, jeho ukázky ‚Přemysla‘ v ‚Sebráních‘ z r. 1795 a 1797 jsou zajímavé. Po letech, při novém zpracování 1835 vyznal, že ‚z počátku měla jen balada v pěti zpěvích býti‘, a nastiňuje základ básně: tažení Přemysla II. r. 1255 proti loupeživým pohanským Prusům, a po přání stolice papežské obrácení jich na křesťanství, což se podařilo ‚jednou zimou‘. Nic

zvláštního není ani v osnově prvního znění, kde se vypisuje sen unaveného pochodem Přemysla, v němž má vidění celé české budoucnosti, ani v líčení krvavých půtek a bojů, které se snují obvyklou šablonou. Nic zvláštního není ani v písničkářském provádění hlavních výjevů, jako na př. (II, 136) když pruský ‚Rek padl. Prušané hned běží jak by zlý duch sám je nes: zde se hrnou svatí kněží, tamto junci skrze les. Kde co stálo, všecko letí bez smyslů i bez pamětí každý pádí jako chrt, před očima maje smrt'; anebo když (II, 138) ‚noc roztáhla svá křídla, hvězdy se tam blíkaly, strach a hrůza z svého sídla mezi lid se zdvihaly, mračno na nebi se stáhlo, přirození strachy prahlo, sov a vejrů bukání po lesích se rozhání', že ‚v českém vojsku mnohý rek nad příhodou až se lek!' To všecko jsou věrní blíženci Nejedlého strašidelných ballad drobnějších. Zajímavé je pouze, kterak mladý bohoslovec český v posledním desítiletí minulého věku hledí na naši dějinnou minulost i na živou přítomnost.

Přemysl ve věštím snu jasně spatřuje budoucí slavné i trudné doby své země: co přijde po něm, kterak žalostně vymře jeho rod, jak Karel zmladí zhubené království, jak je krvavě zbarví světlo i stín doby husitské, oslaví Jiří Poděbradský, zatemní utrpení pobělohorské, a znova vyjasní věk josefinský. Veršovec náš je zaníceným chvalořečníkem i kališnické minulosti české, pokud se projevuje klidnými cestami kulturními, i osvětné epochy josefinské, a vedle toho přirozeně odpovědným nepřítelem válečného násilí vůbec. Je pozoruhodno čísti, kterak katolický kněz o Žižkovi, ‚mstiteli ohnivém', jenž, ‚baby nepřátelské žene co vlk ovce ustrašené' (I, 108), hlásá s výhradou: ‚Škoda, že v svém rozvzteklení hůř než zlý duch kazil svět — sice byl by v věčném ctění

jako Milcyádes kvet.‘ A vedle něho Jiřího velebí: ‚Poděbrad jak v moři skála, pevný co stoletý strom, jehož duše v štěstí stálá zpurcům smrtící jest hrom. Jiří pravé ctnosti ctitel, k lidem, co Bůh milostný, nepravosti přísný mstitel‘ . . ‚Ctný jen vítěz nepravosti, andělské muž čistoty . . čistým srdcem, prázden viny, jaké bouřky má se bát?‘, proti němuž ‚zrádci vzteklou tlamou plili jed, na své zradě zpurně stáli, štvouce na něj celý svět‘; jenž ‚rychle co blesk vodil zbraně, co Bůh moudře řídil zem . . tak ctnost nad zlým zvítězuje, kráčíc v nesmrtelný chrám‘ . . Je dále pozoruhodno, kterak V. Nejedlý soudí o stoletích sedmnáctém a osmnáctém, kdy (I, 111) ‚zlí hyzdí zákon Boží, podvod, tupost, psotu množí, vztekají se jako saň, proti bratřím vedouc zbraň‘ — až v poslední chvíli ‚tmy Jozef slavný plaší, z pouště tvoře plodný ráj: Čechy hnedky krásně kvetou, rozmáhá se umění‘ . . . A posléze je hodno pozoru, kterak český josefinista v době, kdy Evropa zněla třeskem zbraně, volá (I, 107): ‚Hrozné vojny, mordování káží lidské potvory s m y - s l ů m z d r a v ý m na vzdory!‘ Anebo (II, 126—129), po vylíčeném právě vítězství českém na pruské půdě, obšírnou filipikou, zrovna ve smyslu nejmodernější humanity, brojí proti válce: ‚Ó, jak hrozná ukrutenství! běda tobě, člověčenství! lidé sobě kati jsou! Duše bouří vraždou spité, bratří bratry mordují, zemi jako šelmy líté krví drahou skropují. Darmo mátě v slzách plynou, darmo trnou otcové: chtíc neb nechtíc v bitvě hynou jejich milí synové.‘ ‚Voják tropí na sta vin: ach, ach, zde je ctnostný ctitel s bezbožníkem smrti syn!‘ Válka nezná milosrdenství: ‚Všecka svatá hynou práva, lásku ruší zuřivost; ze všech nejjasnější sláva, ach, jest pomsty dychtivost.‘ Válečným hrdinům kouří se oltáře zbrocené čistou krví; a přece jsme stvořeni, abychom bližního mi-

lovali, nespatřujíce ráje zemského v kopách lidských mrtvol. (II, 128.)

Života co hledáš v hrobě?
v zhoubě městské svobody?
Chceš-li věčnost získat sobě:
jdi a osvěť národy!
Patř, tam straší pusté háje,
změň je v rozmanité ráje;
vzdělej skalné ostrovy,
rozdrť lidem okovy!

Ukroť duše zdivočilé,
zazdi v pekle lítý boj;
uveď na svět ctnosti milé,
poraněným rány zhoj,
štěstím na zemi tvoř nebe,
Bohem milým lidu buď:
ó tak věčně slaví tebe —
žes jim otcem, z lásky suď!

Jak vidno, malý básník, ale ušlechtilý, teplého srdce a světlého mozku myslitel, jenž minulých obrazů válečných užíval k tomu, aby vzbudil nechuť ke krvavému řemeslu, a aby šířil své ideje večného míru národův a velké úkoly osvěty lidské. ‚Liberté‘ a ‚Fraternité‘, v krvi utopená hesla francouzské revoluce, v svém původním, nezbroceném smyslu, znějí z Nejedlého veršû, navazujíce na zapomenutou domácí morálku starobratrskou.

Pouze na člověku samém závisí, aby si zde stvořil ráj — to je myšlenka, jež Vojtěchu Nejedlému stále se vrací. V ‚Ódě Šebestyánovi Hněvkovskému‘ (III, 45) volá: ‚Ó jak hezky je na světě býti, čisté rozkoše z nátury píti! . . Rozumem zdravým pravdu zříti, nad světlem čistou radost míti, nechce lid vrtkavý jak rtuť. Bouře škodlivé, smrtící hromy, skály zdrtěné, zbořené domy viděti divokou má chuť. Na Bohu laskavém nemaje dosti, strašidla smejšlí a

pekelné hosti.' Odkud to? ,Z tupého plyne vychování.. moudrost otročí, tupost je paní'.. Proto ,hledaje rájské končiny, ha! stůj na zemi, zmatený duchu, vládni životem, užívej sluchu, rozumně vzdělej dědiny.. Určitý běh Pán tvorům změře, rozumu odemkl tmavé dveře.. Na tě se přirozenost směje, do duše scvrklé rozkoš leje, na zemi nebe rozkvetá.. Rozumem hledaje blaženost pravou, najdeš být spokojnost s moudrostí zdravou!' Racionalismus osmnáctého století ve Vojtěchu Nejedlém má nadšeného vyznavače, jenž mluvil za celou školu Puchmajerovu.

A jako přejatou filosofii francouzského osvícenství za všecky nejurčitěji vyslovil V. Nejedlý, tak poetiku téže francouzské epochy, nezměněně vládnoucí i celým rokokem, za rozptýlenou a dokonávající školu stlumočil Bohuslav Tablic. Boileauovu L'art poëtique, zbásněnou ve stopách Horácových, starý český Puchmajerovec přeložil r. 1827 jako ,Umění básnířské' (po jeho smrti vydáno 1832 v Budíně). To byla literární závět Puchmajerovy školy. Slovák Tablic za sestárlým francouzsko-německo-polským rokokem u nás zavírá dveře.

PG 5008 V56

Vlcek, Jaroslav
První novoceská skola básnická

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

